

TARTU ÜLIKOOL
Pärnu kolledž
Sotsiaaltöö korralduse osakond

Eliise Tiidussalu

**VANEMLUSKOKKULEPPE SÕLMIMINE
LÄHISUHTEVÄGIVALLA ESINEMISE
ERIJUHTUDEL**

Lõputöö

Juhendaja: Monika Kumm, PhD

Pärnu 2024

Soovitan suunata kaitsmisele

(allkirjastatud digitaalselt)

Monika Kumm

Kaitsmisele lubatud

TÜ Pärnu kolledži programmijuht

(allkirjastatud digitaalselt)

Monika Kumm

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

(allkirjastatud digitaalselt)

Eliise Tiidussalu

SISUKORD

Sissejuhatus	4
1. Ülevaade perelepitusteenusest lähisuhtevägivalla esinemisel.....	6
1.1. Lähisuhtevägivalla mõju peresuhetele	6
1.2. Perelepitusteenuse korraldus Taanis, Norras ja Eestis	8
1.3. Riiklikult ühtse arusaama kujunemise tähtsus perelepitusteenuse osutamisest ..	11
2. Uuring riikliku perelepitusteenuse protsessist lähisuhtevägivalla erijuhtudel	13
2.1. Hetkeolukord Eestis: riiklik perelepitusteenus ja lähisuhtevägivalla erijuhud ...	13
2.2. Uurimismeetod ja valimi kirjeldus	14
2.3. Uuringu tulemused ja analüüs	16
2.3.1. Ülevaade: perelepituse koordinaatori roll ja riiklik perelepitusteenus.....	16
2.3.2. LSV erijuhi koordineerimise protsess riiklikul perelepitusteenusel	18
2.3.3. Lepitajate väljaõpe ja vanema toetamine teenuse ajal	22
2.3.4. Võrgustiku teadlikkus ja perelepitusteenuse tulevikusuunad	27
2.4. Arutelu, järeldused ja ettepanekud	29
Kokkuvõte	33
Viidatud allikad.....	35
Lisad.....	41
Lisa 1. Riiklik perelepitusteenus Taanis, Norras ja Eestis	41
Lisa 2. Intervjuukava Sotsiaalkindlustusameti perelepituse tiimi teenistujatega.....	42
Lisa 3. Intervjuukava ekspertidega	44
Lisa 4. Perelepituse koordinaatorite töövoog.....	45
Lisa 5. Riiklikul perelepitusteenusel kasutatavad meetodid	46
Summary	47

SISSEJUHATUS

Üha enam on Eestis perekondi, kes ei tule iseseisvalt toime perekonfliktide ning lahkuminekuga tekkivate vaidluste lahendamise (Sarv, 2021, viidatud Civitta, 2022, lk 26 vahendusel). Peresisese pinge ja stressi kasvamisega suureneb ühtlasi tõenäosus vägivalda tekkimiseks (Costello & Greenwald, 2022, lk 13). Kohtud menetlevad aastas mitusada lapse suhtlusõigust puudutavat vaidlust, mille kestus võib venida vahel neljaviie aasta pikkuseks (Siigur *et al.*, 2019, lk 48). Lisaks kohtule on vanematel võimalik lapsega seonduvates küsimustes kokkuleppe saavutamiseks saada tuge riiklikult perelepitusteenuselt (Riikliku perelepitusteenuse seadus, 2021, § 1). Perelepitusse ei sobi aga vägivaldajuhtumid, kus lapsevanemad ei tunne end võrdsel positsioonil ja vanema turvatunde puudumisel ei saa lepitus olla lahendus (Heinla, 2022, lk 33; Uudeküll, 2020, lk 72), sest ohvri ja toimepanija puhul ei ole tegemist võrdsete osapooltega (Ilves, 2021, lk 67) ja kannatanul puudub kokkuleppe sõlmimiseks vajalik usaldus (Ilves, 2021, lk 44). Riikliku perelepitusteenuse seaduse (2021) § 11 lõige 1 punkt 1 määratleb „perelepituse erijuhuna juhtumi, kus on esinenud lähisuhtevägivalda“, mis tähendab, et iga juhtumi korral ei ole vägivalda esinemine alati välistus perelepitusteenuse osutamiseks.

Eestis 2020. aastal läbi viidud küsitlusest, milles osalesid lahkuminekukogemusega vanemad, selgub, et varasemalt on perelepituses esinenud kannatanute jaoks valulikke kogemusi ja politsei poole pöördudes on piisavate tõendite puudumise tõttu soovitatud kannatanul süüdistusest taganeda (Lind-Liiberg, 2020, lk 31–33). Aastate jooksul on arendatud perelepitusteenuse valdkonnas erinevaid meetodeid vägivalda hõlmavate vaidlustega tegelemiseks: hindamismeetodid, lepitajate koolitamine, kaebeõiguse kasutamine, vanemaharidus, eraldiseisvate esindajate kasutamine, kaasekspertide osalemine lepitusprotsessis, turvatöötajate kohalolek, protsessi peatamine ja ohvrite suunamine naiste varjupaika või nõustamisprogrammi. Olenemata eelnimetatud meetmete olulisusest on need sageli osutunud ebapiisavaks (Lavi, 2018, lk 168). Samuti toob Nylund (2024, lk 60–61) esile, et vaatamata edasiminekuitele ja arengutele ei ole

perelepitusteenuse süsteemid Põhjamaades endiselt hästi kavandatud ning on vaja rohkem uuringuid. Seega peab lähisuhtevägivalla erijuhtumitega töötamisel lepitusprotsess olema kohandatud vastavalt juhtumitele ja teenuse eesmärk ning sobivus valdkonnaüleselt mõistetav.

Käesoleval hetkel on Eestis puudu veel nii täiendavatest uuringutest riikliku perelepitusteenuse osutamise, mõju kui ka erijuhtumite korral kasutatavate meetodite ja tehnikate kohta. Eeltoodust tulenevalt seab töö autor uurimisprobleemiks olemasoleva perelepitussüsteemi sobimatuse lähisuhtevägivalda kogunud vanemate turvaliseks vahendamiseks. Probleemile tuginedes püstitab autor lõputöö eesmärgiks kaardistada lähisuhtevägivalla erijuhtu koordineerimise protsess riiklikul perelepitusteenusel ja teha uurimistulemustest lähtuvalt ettepanekud Sotsiaalkindlustusameti laste heaolu osakonna perelepitusteenuse tiimile lepitusprotsessi täiendamiseks lähisuhtevägivalla erijuhtumitel.

Eesmärgist tulenevalt püstitab autor järgmised uurimisküsimused:

1. Millistel tingimustel sobib lähisuhtevägivalda kogunud vanem riiklikule perelepitusteenusele?
2. Milliseid meetodeid rakendatakse riikliku perelepitusteenuse lähisuhtevägivalla erijuhtumite protsessis?

Lõputöö koosneb kahest peatükist. Tulenevalt töö eesmärgist annab esimene osa teoreetilise ülevaate lähisuhtevägivalla olemusest ja mõjust, keskendub seejärel perelepitussüsteemidele Taanis, Norras ja Eestis ning käsitleb valdkonnaülese ühtse arusaama kujunemise vajalikkust. Töö teoreetilise osa koostamiseks kasutati inglise-, eesti-, norra- ja taanikeelseid kirjandusallikaid: teadusartikleid, uuringuid, erialast kirjandust, õigusakte ja aruandeid. Peamiselt tugines autor ekspertide (Nylund, Lavi, Parkinson jt) koostatud erialasele kirjandusele, mida kõrvutas süsteemi ajakohaseks kirjeldamiseks kehtivate õigusaktidega. Allikate leidmiseks kasutas autor peamiselt elektroonilisi andmebaase EBSCO, *Google Scholar* ja *ScienceDirect*. Töö teine peatükk annab ülevaate uurimisprotsessist, kvalitatiivsest uurimismeetodist, valimist ja uurimistulemustest, mille analüüsid tuginetakse töö teoreetilisele osale ning tehakse tulemustest lähtuvalt ettepanekud Sotsiaalkindlustusameti laste heaolu osakonna perelepitusteenuse tiimile.

1. ÜLEVAADE PERELEPITUSTEENUSEST LÄHISUHTEVÄGIVALLA ESINEMISEL

1.1. Lähisuhtevägivalla mõju peresuhetele

Lähisuhtevägivald (edaspidi ka LSV) on aktuaalne probleem nii Eestis kui ka mujal maailmas. Ei ole võimalik öelda kui palju inimesi on erineval viisil vägivalda kogenud. Suur osa vägivallajuhtumitest jääb registreerimata. Vägivallaennetuse kokkuleppes 2021–2025 rõhutab justiitsministeerium (2021, lk 14) vägivallateadlikkuse kasvu vajadust, sest võrreldes teiste Euroopa riikidega antakse Eestis vägivallast teada vähe. Euroopa Liidu põhiõiguste uuringust (European Union Agency for Fundamental Rights, 2021, lk 77) selgub, et Eestis teatab vägivallast politseile üksnes 13% ohvritest. Lisaks selgub 2015. aastal läbi viidud uuringust (GREVIO, 2022, lk 57), et enam kui kolmandiku kohtunike hinnangul on madal perevägivallajuhtumite süüdimõistmise määr tingitud sellest, et ohvrid taganevad oma esialgsest tunnistusest ning perevägivalla tõendamine võib osutada keeruliseks. LSV väljaselgitamiseks tuleb uurida nii füüsilise, seksuaalse ja psühholoogilise väärkohtlemise kui ka nende kombinatsioonide esinemist (Potter *et al.*, 2020, lk 661).

LSV olemust on keeruline defineerida, sest vägivald võib väljenduda erinevates vormides ning sageli esinevad nii füüsiline kui ka vaimne vägivald kombineeritud kujul (Rajaveer & Kaljuvee, 2023, lk 33). Vaimse vägivalla defineerimine ja hindamine nõuab rohkem uuringuid ja tööd (Heise *et al.*, 2019, lk 5). Inimestel, kes kogevad kombineeritud LSV vorme, esineb kalduvust suitsiidile ja neil on kõige suuremad tervisekahjustused (Potter *et al.*, 2020, lk 661). Ohvriabi seadusest tulenevalt on perevägivalla ohver „isik, kes on kogenud füüsilise, seksuaalse, psüühilise või majandusliku vägivalla akte perekonnas või kooselus või endise või praeguse abikaasa või partneri poolt“ (Ohvriabi seadus, 2023, § 4 lg 5). LSV kogemusega naised on selgitanud vägivalda inimõiguste rikkumisena ning toonud toimepanija puhul esile ohvri üle erineval viisil kontrolli omamist (Heinla, 2022,

lk 25–26). Psühholoogilist manipuleerimise vormi kasutava inimese eesmärk on veenda ohvrit arvama, et tema enda mõtted, arusaamine ja hinnangud on ebausaldusväärsed (Spear, 2023, lk 77).

21. sajandil on märkimisväärne tervist ja heaolu mõjutav sotsiaal- ja õigusvaldkonda puudutav väljakutse naistevastane vägivald, millega tuleb tegeleda nii pere, kogukonna kui ka riigi tasandil (Sanjel, 2015, lk 183). Vägivald võib viia inimesi eemale nende tegelikest eesmärkidest ning püüdlustest elada vägivallavaba elu (Su *et al.*, 2021, lk 8), kuid varajasel sekkumisel ja sobiva õigeaegse toe olemasolul on võimalik vägivaldsest suhtest eemalduda ja muuta seejuures nii enda kui ka oma laste elu (Costello & Greenwald, 2022, lk 13). Perevägivalla all kannatanute abistamiseks on loodud MARAC (ingl *Multi Agency Risk Assessment Conferencing*) kohtumise mudel, mille üks eesmärk on koostöös erinevate piirkonna ametiasutustega suurendada kannatanud täiskasvanute ja nende laste turvalisust ning heaolu. Kohaliku tasandi spetsialistide ülesanne on ühise arutelu tulemusel kavandada edasised meetmed, tagamaks kõrge riskiga perede ohutus (Duncan, 2017, lk 1).

2018. aastal koostatud uuringu (Roováli *et al.*, 2018, lk 79) põhjal on lahkuminek, suhtes esinev vägivald ja halvad peresuhted olulisteks suitsiidiriski allikateks. Vägivald omab negatiivset mõju nii naistele kui ka meestele ning selle mõju võib kanduda üle mitmete põlvkondade (Su *et al.*, 2021, lk 8). Vägivald mõjutab kannatanu emotsionaalset seisundit, mistõttu võib ohver vajada teenuseid, mis toetaksid nii tema enda seisundi kui ka peresuhte taastumist (Johnston-Way & O’Sullivan, 2016, lk 12). Nii nagu ei sobi ohver toimepanijaga ühiselt paariteraapiasse, ei sobi vägivalla toimepanija perelepitusse kuni vägivallavõtted on endiselt kasutuses. LSV toimepanija toomine lepitusprotsessi tähendab protsessi jaoks ebavõrdsuse tekitamist ning riski aktsepteerimist teise vanema elule, mis on lubamatu (Lavi, 2018, lk 139–140). Vägivald takistab vanemate võimet ettetulevaid probleeme lahendada ning kahjustab sealhulgas ka last, olenemata, kas ta oli vägivalla sihtmärk või mitte (Nylund, 2018, lk 12). Igasugune kokkupuude vägivallaga avaldab mõju peres kasvavatele lastele (Walker, 2020, lk 1755). LSV mõju on laiaulatuslik ning vägivalda kogenud inimesega töötamisel tuleb alati arvestada, mil viisil võib ohver endiselt olla vägivallast mõjutatud või toimepanija kontrollile alluv.

1.2. Perelepitusteenuse korraldus Taanis, Norras ja Eestis

Kohtule alternatiivsed viisid suhtluskorra või muu perekonnaõigusliku vaidluse lahendamiseks on saanud lahutamatuks osaks mitmete riikide perekonnaõiguse süsteemist. Euroopas on kiirelt levinud ja jätkuvalt arenemas perelepitussüsteem, mille ülesehituses leiab sarnasusi (Parkinson, 2020, lk 371). Kultuurilise ühtsuse eesmärgil on käsitletud lähemalt Põhjamaade perelepitussüsteeme. Põhjamaade kohtuvälistes perelepitussüsteemides on küll erinevaid lähenemisi (vt lisa 1), kuid kõik põhinevad kohtuväliste lahenduste leidmisel (Nylund, 2021, lk 3). Ühiselt ollakse veendunud, et kohtuväline lähenemine on kasulik nii lastele kui ka vanematele (Kaldal *et al.*, 2024, lk 10). Euroopa Parlamendi ja Euroopa Liidu nõukogu direktiivi (European Parliament & Council of the European Union, 2008) punktis 6 on selgitatud, et „vahendusmenetluse tulemusena saavutatud kokkuleppeid täidetakse tõenäolisemalt vabatahtlikult ning need säilitavad suurema tõenäosusega rahumeelsed ja püsivad suhted poolte vahel“. Tsiiviilkohtumenetluses võivad lapse parimad huvid jääda osapooltevahelise vaidluse varju (Kaldal *et al.*, 2024, lk 5) ning kohtumenetlus ei võimalda piisavat paindlikkust ja kohandamist vastavalt lapse ajas muutuvatele vajadustele (Berman, 2018, lk 112). Seega tuleks võimalusel perekonnavaidlusi lahendada kohtust väljaspool.

Põhjamaadest eristub kõige mitmekesisema perelepitussüsteemi poolest Taani. Süsteem sisaldab mitmel tasandil teenuseid ja protsesse vastavalt pere erinevatele eelistustele ja vajadustele. (Nylund, 2024, lk 51) Eelnevalt tegeles Taanis abielulahutuste küsimustega Taani riigiamet, kuid 2019. aastal liikus lahuselu, abielulahutuse ja perekonnaõiguslike vaidluste lahendamine Taani perekonnaõiguse ameti haldusalasse (Fallesen, 2021, lk 3; Familieretshusets, 2023, lk 3). Perekonnaõiguse amet (taani keeles *Familieretshusets*) moodustab alates 2022. aastast osa sotsiaal-, eluaseme- ja eakate ministriumist. Ameti peakontor asub Aabenraas, millele lisanduvad veel kontorid kaheksas linnas (Familieretshusets, 2023, lk 3). 2020. aastal otsustas Taani parlament ametile määratud toetust suurendada. Peale põhjalikku eelarveanalüüsi tõsteti rahastust, et lahendada kuhjunud juhtumid ja tagada ülesannete lahendamiseks õiged raamistikud. 2022. aastal viis perekonnaõiguse amet läbi 63 494 kohtumist laste ja vanematega, kes on vajanud pere purunemise tõttu abi (Familieretshusets, 2023, lk 4–5). Lisaks perekonnaõiguslike vaidluste lahendamisele ja perelepitusele pakub amet mitmeid eraldiseisvaid teenuseid,

menetleb lapsendamise, eestkoste ja isadusega seonduvaid juhtumeid (Bekendtgørelse af forældreansvarsloven, 2020, § 32, § 33). Tasand, milliseid teenuseid pere vajab, määratletakse lähtuvalt pere konfliktitasemest (vt lisa 1) (Nylund, 2024, lk 53). Keerulisemate juhtumite puhul tagatakse vanematele perenõustamisteenus, konfliktivahendus, nõustamisgrupid, kursus lapsevanematele. Raskete juhtumite menetlemisega tegelevad erinevate valdkondade spetsialistid. Kättesaadav on konfliktivahendus ja kursus vanematele, kuid õiguslikku protsessi kaasatakse ekspertiisi läbi viima ka teisi ametnikke. Nii tagatakse perele multidistsiplinaarne abi. Vanematele võimaldatakse eraldi kohtumised ning seadusest tuleneb koostöökohustus omavalitsusega (Familiereetshusloven, 2019, § 26, § 28, § 29).

Lisaks Taanile on perelepituse valdkonnas pikaajalisest arengust lähtudes heaks eeskujuks Norra. Riik on seadnud eesmärgiks lahendada vanemluse, elukoha ja suhtlusõigusega seotud konflikte väljaspool kohtuid (Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet [Bufdir], 2022, lk 30) ning seetõttu on kvaliteetse vahendussüsteemi tagamise ülesanne antud laste-, noorte- ja pereasjade direktoraadi pädevusse (Forskrift om mekling etter ekteskapsloven og barneloven, 2006, § 3). Direktoraat kuulub laste ja perele ministeeriumi haldusalasse, tegeleb laste hoolekande ja heaolu valdkonnaga ning juhib omakorda laste-, noorte- ja pereasjade ametid (norra keeles *Bufetat*), mis vastutavad laste heaolu tagamise eest (Bufdir, 2022, lk 8). Teistest Põhjamaadest erinevalt on Norras perelepitus kohustuslik kõigile lahkuminevatele alla 16-aastaste laste vanematele (vt lisa 1) (Lov om ekteskap, 1991, § 26; Nylund 2018, lk 18). Perelepituses osalemine ei ole kohustuslik juhul, kui üks vanem on süüdi vägivalla toimepanemises (Forskrift om mekling etter ekteskapsloven og barneloven, 2006, § 7). Seega on perelepitussüsteemis esimene aste kohustuslik kohtuväline perelepitus (Nylund, 2018, lk 15), mille esmase sessiooni läbimisel oma piirkonnas saavad vanemad tõendi, mis võimaldab kohtusse pöördumist (Parkinson, 2020, lk 380). Süsteemiastmele järgnevad kohtueelne ja kohtulikult seotud perelepitus (Nylund, 2018, lk 15). Vanematele on võimaldatud kuni seitse tasuta perelepituse sessiooni, mille tulemusel sõlmitud kokkulepe on õiguslikult siduv, kuid ei ole täitedokument (Parkinson, 2020, lk 381). Norras on laste, noorte ja pereküsimuste direktoraadi andmete põhjal 2020. aastast alates perenõustamisteenuste vajadus kasvanud. 2022. aastal oli nõustamisteenusel 17 234 uut perelepituse juhtumit ja 4423 juhtumit välislepitajatega. Kõigist juhtumitest moodustasid

kõrge konfliktiga 19% ja riskijuhtumiteks loeti 17% juhtumitest (Bufdir, 2022, lk 27, 30). Riik on panustanud diferentseeritud vahendusteenuse arendamisesse ja võtnud kasutusele protsessivahenduse (norra keeles *prosessmekling*) lepitusmudeli, mis on kohandatud kõrge konfliktitasemega vanemate lepitamiseks (Bufdir, 2018, lk 26). Seega on lubatud perelepitust vanematega eraldi läbi viia (Forskrift om mekling etter ekteskapsloven og barneloven, 2006, § 7).

Eestis on Tsiviilkohtumenetluse seadustikust (edaspidi TsMS, 2005, § 560¹ lg 1) tulenevalt enne lapse suhtluskorra küsimustes kohtu poole pöördumist kohustuslik läbida kohtuväline lepitusmenetlus. Tsiviilasjades reguleerib lepitusmenetlust lepitusseadus (2009, § 1 lg 1), mille eriseadus, riikliku perelepitusteenuse seadus (edaspidi RPLS, 2021, § 1 lg 1), reguleerib riikliku perelepitusteenuse korraldust. Teenuse korraldamine on Sotsiaalkindlustusameti ülesanne (RPLS, 2021, § 5). Riigieelarvest rahastatud teenusel on põhjendamata lisavajaduse korral perele võimaldatud viis tasuta lepituskohtumist (Lepituskohtumiste maht ja maksumus, 2022, § 2 lg 1). Lepitusmenetlust viib läbi perelepitaja, kes on Sotsiaalkindlustusameti lepinguline partner (RPLS, 2021, § 3). Seadusest (RPLS, 2021, § 4) tulenevalt võivad lapsevanemad sõlmida perelepitusteenusel kokkuleppeid lapse suhtluskorra, ülalpidamis- või hooldusõigusküsimustes. RPLS (2021) § 11 lõige 1 punkt 1 määratleb perelepituse ühe erijuhuna juhtumid, kus on esinenud LSV. Vägivalla puhul ei ole perelepituse läbimine kohustuslik (TsMS, 2005, § 560¹ lg2). LSV kogemusega vanematel on võimalik mõlema soovi korral riiklikule perelepitusteenusele suunduda ja sel juhul tuleb perelepitajal kasutada sobivaid tehnikaid, et vältida vanema taasohvristamist (Perelepitusseaduse eelnõu seletuskiri, 2021, lk 13). Riiklikust perelepitusteenusest tulenevalt peab LSV erijuhtumitega tegelev teenuseosutaja olema läbinud ettevalmistava täienduskoolituse (RPLS, 2021, § 6 lg 3) ning võib kasutada lepitusprotsessis kaaslepitaja tuge (RPLS, 2021, § 11 lg 2). Täiendavate meetmete kasutamine LSV erijuhtumite puhul ei kajastu avalikes dokumentides ega valdkonda reguleerivates õigusaktides, mistõttu selgitab autor uuringu abil välja täpse erijuhtumi protsessi.

1.3. Riiklikult ühtse arusaama kujunemise tähtsus perelepitusteenuse osutamisest

Töö peredega, kus on toimunud LSV või vanemate vahel esineb kõrge konflikt, nõuab spetsialistidelt ja süsteemilt tavapärasest erinevat lähenemist. Kõrge konfliktitasemega vanemate lepitamiseks tuleb vahendamiseks mõeldud teenuseid arendada (Nylund, 2018, lk 17). Lisaks rõhutab Nylund (2024, lk 49), et perelepitus ei ole kindlasti imerohi – juhul, kui lapsevanemal puudub vajaminev vanemlik vastutusvõime või kui ta on vägivaldne, ei ole perelepitus tõenäoliselt vaidluse lahendamiseks sobiv viis. Perede puhul, kus on esinenud LSV, peab hindamisprotsess olema terviklik ja järjepidev ning keeruliste juhtumite puhul ei piisa üksnes küsimustiku täitmisest (Valentová, 2015, lk 120). Samas on puudu piisavatest tõenditest, et perelepituses on vahelduvlepituse või e-lepituse kasutamine või erinevate tehnikate kombineerimine LSV puhul turvalisem lahendus kui kohtumenetlus (Rossi *et al.*, 2017, lk 399). Ühtlasi on leitud, et perelepituses sõlmitud kokkulepe ei taga vanemale piisavat kaitset vägivaldse partneri eest (Lavi, 2018, lk 139). Väheste uuringute põhjal on järeldatud, et vahelduvlepituse ja e-lepituse kasutamine pakub eelisena vanemale võimalust oma seisukohti ohutus keskkonnas väljendada (Rossi *et al.*, 2017, lk 399–400). Kaaslepitus sobib vanematevaheliste kõrgete konfliktide haldamiseks (Parkinson, 2020, lk 83). On leitud, et kõrge riskiga LSV juhtumite vahenduses, mille puhul on kasutatud nii e-lepitust kui ka vahelduvlepitust, tundsid kokkuleppe saavutanud vanemad rahulolu ja olid vähem ärritunud kui tagasi kohtusse suunatud vanemad (Jiang *et al.*, 2023, lk 440). Vaatamata erinevatele lähenemistele ei ole ükski Põhjamaa rakendanud spetsiaalselt kõrge konfliktitasemega peredele mõeldud perelepitusprotsessi (Nylund, 2024, lk 52). Vägivalla tuvastamiseks, ohvri sotsiaalse toe suurendamiseks ning hindamiseks tuleb välja töötada meetmed, mis puudutavad ka teenustele suunamist ning õiguslikke sätteid (Sanjel, 2015, lk 183).

Riikliku perelepitusteenuse korraldamine on küll Sotsiaalkindlustusameti ülesanne (RPLS, 2021, § 5), kuid teiste toetavate teenuste, sh nii perenõustamine kui ka pereteraapia saamine sõltub omavalitsuse ressursist ja teenuste olemasolust (Civitta, 2022, lk 19). Lahkuminekuga kaasneb sageli palju emotsioone ning pered võivad vajada lisaks õigusabile ka psühholoogilist tuge (Lind-Liiberg, 2020, lk 32), mille pakkumine on väljakutse kohalikele omavalitsustele, kus „probleeme on vaimse tervise abi korralduse

ja kättesaadavusega“ (Sotsiaalministeerium, 2020, viidatud Civitta, 2022, lk 6 vahendusel). Mitmel pool tuleb Eestis inimese abivajadust hindaval omavalitsusel perenõustamis ja -teraapiat juhtumipõhiselt sisse osta (Veldre *et al.*, 2021, lk 9). Siinkohal on oluline, et pere abistamisel toimiks koostöö kohaliku omavalitsuse üksuse ning Sotsiaalkindlustusameti vahel.

Võimalikud perekonnaõiguslikud küsimused tuleks lahendada küll kohtust väljaspool, kuid peab arvestama, kas alternatiivne vaidluse lahendamine on juhtumipõhiselt võimalik. Naistevastase vägivalla ja perevägivalla ennetamise ning tõkestamise Euroopa Nõukogu konventsiooni (2017) artikkel 48 näeb ette, et keelatud on „kõigi vägivalla vormide suhtes kohustuslik alternatiivne vaidluste lahendamine, sealhulgas vahendamine ja lepitus“. Juhul kui vanemate vahel on esinenud lähisuhtevägivalda, ei kohusta kohus vanemaid perelepitusteenusele (Raag, 2022, lk 17). TsMS (2005) § 561 lõige 1 sätestab kohtule nõude püüda suunata vanemaid asja kokkuleppel lahendama, kuid seejuures arvestada, kas vanem on olnud vägivaldne. Vanemate lahkumine mõjutab samuti laste heaolu ning on allikaks vaimse tervise probleemide tekkimisele (Sotsiaalministeerium, 2020, lk 74). Hiljutine uuring (Civitta, 2022, lk 36–37) tõestab, et keeruliste perekonnaõiguslike kohtuasjadega vajavad enim juriidilist abi ka lastekaitsetöötajad, kes peavad seisma just lapse huvide eest. Lapse õiguste konventsiooni (1996, artikkel 3) kohaselt tuleb „igasugustes lapsi puudutavates ettevõtmistes riiklike või erasotsiaalhoolekandetasutuste, kohtute, täidesaatvate või seadusandlike organite poolt esikohale seada lapse huvid“. Sellest tulenevalt on lastekaitsetöötajad kohtule manipulatsiooni tõendamiseks ja tõestusmaterjali kogumiseks suunanud vanemaid ka ebaõnnestuma määratud perelepitusse, mis võib kaasa tuua aga vanema taasohvrustamise (Talviste, 2021, lk 38–39). LSV ohvrite sõnul sõltub taasohvrustamise mittekogemine perelepituses või pereteraapias teenuseosutaja pädevusest, teadmistest ja väljaõppest (Heinla, 2022, lk 33). Ühtse koordineerimise ja rollide määratluse puudumine kohtu- ja sotsiaalsüsteemi vahel toob kaasa alternatiivsed kohtumenetlused, mis ei arvesta piisavalt lapse õiguste ja perspektiividega (Kaldal *et al.*, 2024, lk 12). Selleks, et LSV kogenud vanemad ei kogeks taasohvrustamist, on oluline, et valdkondadeülevalt valitseks ühtne arusaam, milliseid juhtumeid suunata perelepitusse ning millal tuleb vanemal pöörduda lapse huvide kaitsmiseks kohtusse.

2. UURING RIIKLIKU PERELEPITUSTEENUSE PROTSESSIST LÄHISUHTEVÄGIVALLA ERIJUHTUDEL

2.1. Hetkeolukord Eestis: riiklik perelepitusteenus ja lähisuhtevägivalla erijuhud

Perelepitusteenuse mainet on pikalt kujundanud üldine perelepitusteenuse olemasolu. Perelepitusteenuse sünniaastaks saab pidada 1997. aastat, mil oma tegevust alustas Eesti Lepitajate Ühing (Uudeküll, 2020, lk 6). Ühingu poole on lapsevanemal võimalik pöörduda omal algatusel. Välistuseks on mittedsobivuse tõttu kõik koduvägivalla juhtumid, milles osapooled ei ole võrdsel positsioonil (Eesti Lepitajate ühing, *s. a.*). Lisaks ühingule tegutsevad eraldiseisvalt Eesti Perelepitajate Koda, mis ühendab nii riiklikku perelepitusteenust kui ka perelepitusteenust laiemalt osutavaid perelepitajaid (Eesti Perelepitajate Koda, *s. a.*) ja Lepituse Instituut, kelle missiooniks on lepituse arendamine Eestis (Lepituse Instituut, *s. a.*). Juba 2020. aasta septembris tegutses Eestis aktiivselt 40 perelepitajat (Uudeküll, 2020, lk 10).

2019. aastal võeti valitsuskabineti nõupidamisel vastu otsus luua riiklik perelepitusteenus, mida korraldab riigiülesele Sotsiaalkindlustusamet (Raag, 2022, lk 16). Riiklikku lepitust viib läbi perelepitaja, kes on läbinud perelepitaja koolituse, omab kõrgharidust ning kellel on lepitusmenetluse läbiviimiseks vajalikud isikuomadused (RPLS, 2021, § 6). 2024. aasta seisuga on Sotsiaalkindlustusametil 34 perelepitusteenuse osutajat ning kuus koordinaatorit, kes aitavad teenuse sobivust juhtumipõhiselt hinnata. Teenus on kättesaadav eesti, vene ja inglise keeles nii Tallinnas, Haapsalus, Kärdlas, Kuressaares, Raplas, Jõgeval, Paines, Pärnus, Tartus, Valgas, Viljandis, Võrus, Põlvas, Narvas, Jõhvis kui ka Rakveres (Sotsiaalkindlustusamet, *s. a.*).

2022. aasta septembrist alates viisid perelepitajad läbi 1160 lepitust, nendest 266 olid kohtu suunamised. Kinnitatud vanemluskokkuleppeni on jõudnud 278 perekonda (Vaga & Mänd, 2024). LSV esinemisel sõltub teenuse sobivus erinevatest asjaoludest ning sobivuse hindamisel lähtutakse vägivalla tüübist, esinemissagedusest, vanema valmisolekust teenusel osaleda või hirmust teise vanema suunal (Sotsiaalkindlustusamet, s. a.). 2023. aasta 1. jaanuarist 31. augustini oli 341 vanema taotluse järgse teenuse määramise otsuse hulgas 35% erijuhtumeid ning 101 kohtu suunamise hulgas 41% erijuhtumeid (L. Mänd, e-kiri, 11.03.2024). LSV erijuhtumite puhul on võimalik rakendada kaaslepitust ning perelepitajad omavad täiendavaid teadmisi, mis aitavad LSV ära tunda ning vajadusel ohvrit toetada (Sotsiaalkindlustusamet, s. a.). Vaatamata asjaolule, et riiklik perelepitusteenus on alles arengufaasis, on teenuse kasutatavus olnud kõrge ning ühtsetel põhimõtetel koordineeritud teenus kliendile kättesaadav igas suuremas linnas.

2.2. Uurimismeetod ja valimi kirjeldus

Autor valis lõputöö eesmärgi täitmiseks ja tulemuslikkuse saavutamiseks kvalitatiivse uurimisviisi. Kvalitatiivne meetod hõlmab nii andmete kogumist kui ka põhjalikku analüüsimist, et saada ülevaade inimeste tegelikust tõlgendusest, mis ei ole kvantitatiivse uurimisviisiga võimalik (Askarzai & Unhelkar, 2017, lk 27). Autor tugines meetodi valimisel argumendile, et kvalitatiivne uurimistöö toetab nähtuste põhjalikumat mõistmist, tõlgendamist ning jõudmist peidetud vaatenurkadeni (Õunapuu, 2014, lk 57). Seega võimaldab kvalitatiivne uurimistöö kirjeldada põhjalikult tegelikku arusaama kõrge riskiastmega perede ja LSV kogemusega vanemate sobivusest riiklikule perelepitusteenusele ning esile tuua seni teadvustamata probleemkohad. Ühtlasi on perelepitusteenuse ja LSV teemade käsitlemise puhul tegemist keeruka ja tundliku teemaga, mistõttu on kvalitatiivse uurimismeetodi valik põhjendatud (Askarzai & Unhelkar, 2017, lk 29).

Uuriija kasutas andmete kogumise meetodina vestluse vormi ehk intervjuud, et jõuda tundlike ja varjatud aspektideni (Õunapuu, 2014, lk 170). Uuringu käigus viis autor läbi poolstruktureeritud intervjuud, et veenduda teoreetiliste andmete ja esmaste järelduste paikapidavuses. Intervjueeriija kasutas poolstruktureeritud intervjuu vormi, kuna uurijal

oli koheselt keeruline ette näha, milliseid väärtuslikke andmeid võib intervjuu käigus esineda (Õunapuu, 2014, lk 171). Intervjuu abil selgitas autor välja täpse protsessi ja lepituses kasutatavad meetodid LSV kogemusega perede teenusele suunamisel ja lepitamisel, seni lahendamata kitsaskohad ning väljakutsed. Intervjuu ettevalmistamisel toetus uurija teaduskirjanduse allikatele, mida on kasutatud töö teoreetilise osa koostamiseks, nt Nylund, 2024, Parkinson, 2020, Lavi, 2018 jt.

Uuringu sihtrühmaks olid Sotsiaalkindlustusameti need teenistujad, kes töötavad laste heaolu osakonna perelepituse tiimis. Neid on kümme: teenuse juht, nõunik, peaspetsialist, juhtivkoordinaator ning kuus koordinaatorit (Sotsiaalkindlustusamet, s. a.). Lähtuvalt uurimistöo eesmärgist ning olemasolevatest teadmistest on autor valinud kõige klassikalisemad sihtrühma esindajad, mistõttu on valim ettekavatsetud (Õunapuu, 2014, lk 143). Valimi valikukriteeriumiks on teadmised või töökogemus riikliku perelepitusteenuse valdkonnas. Uurija intervjueris riikliku perelepitusteenuse juhti, juhtivkoordinaatorit ning kõiki riikliku perelepitusteenuse koordinaatoreid (vt tabel 1). Lisaks viidi läbi ekspertintervjuu Sotsiaalkindlustusameti vägivallaohvrite teenuste arendustiimi eksperdiga. Autor võttis eelnevalt ühendust Sotsiaalkindlustusameti perelepitusteenuse juhi ning LSV eksperdiga, et tutvustada uurimistöo eesmärki, valimit ja uurimisprobleemi ning suhtles seejärel e-kirja teel kõigi respondentidega, et kokku leppida kohtumine intervjuuks.

Tabel 1. Uuringu valim

Kood	Respondendi amet	Intervjuu kuupäev	Intervjuu kestus	Vastuste pikkus sõnades
K1	perelepituse koordinaator	06.03.2024	1 t 2 min	5615
K2	perelepituse koordinaator	07.03.2024	58 min	3420
K3	perelepituse koordinaator	08.03.2024	1 t 8 min	4742
K4	perelepituse koordinaator	15.03.2024	57 min	3108
K5	perelepituse koordinaator	15.03.2024	59 min	5626
K6	perelepituse koordinaator	15.03.2024	1 t 16 min	6663
K7	juhtivkoordinaator	08.03.2024	1 t 9 min	5405
E1	perelepitusteenuse juht	22.02.2024	1 t 11min	4670
E2	LSV ekspert	11.03.2024	1 t 8 min	4672

Intervjuud toimusid ajavahemikul 22.02.2024–15.03.2024 ja viidi läbi elektroonselt. Intervjuud perelepitusteenuse tiimi teenistujatega toimusid *Zoom*'i keskkonnas ning intervjuu vägivallaohvrite teenuste arendustiimi eksperdiga *Skype*'i teel.

Perelepitusteenuse tiimi teenistujatele ja LSV eksperdile koostas autor töö teoreetilise ülevaate põhjal erinevad intervjuukavad (vt lisa 2 ja lisa 3). Intervjueeritavad andsid nõusoleku intervjuude salvestamiseks ning transkribeerimiseks.

Kõrvutamaks respondentide vastustest tulenevaid ühisjooni ja erinevusi teemakategooriate alusel rakendas autor juhtumiülest analüüsi (Cruzes *et al.*, 2015, lk 1639). Uurija kasutas sisuanalüüsis induktiivset lähenemist, sest see võimaldab uurimistulemustes tõstatada algandmetes sageli esinevad ja domineerivad teemad ilma struktureeritud metoodikast tulenevate piiranguteta (Thomas, 2006, lk 238). Seega kategoriseeriti saadud andmed lähtuvalt uurimuse eesmärgist. Analüüsimisel leiti vastavad seosed käesoleva lõputöö teoreetilise osaga. Analüüsi tulemusel koostati lõputöö järeldused, ettepanekud ja kokkuvõte.

2.3. Uuringu tulemused ja analüüs

2.3.1. Ülevaade: perelepituse koordinaatori roll ja riiklik perelepitusteenus

Järgnevates alapeatükkides antakse ülevaade uurimistulemustest. Teksti ilmestamiseks kasutatakse respondentide tsitaate, millest ebaoluline asendatakse /.../ tähisega. Alapeatüki esimene osa annab ülevaate Sotsiaalkindlustusameti laste heaolu osakonna perelepituse koordinaatorite tööülesannetest, töös olevate juhtumite hulgast, LSV erijuhtude osakaalust, LSV tõlgendamisest, teenusele sobivuse alusest ja rakendatavatest tehnikatest ja meetoditest.

Uuringust selgus, et perelepituse koordinaatoritel on kaks peamist töösuunda: kliendi töövoog ja perelepitajate juhendamine või toetamine, millele lisanduvad täiendavad ülesanded ja teenuse arendamine (K1–K6). Klienditöö moodustab olulise osa koordinaatori igapäevatööst ning pöördumistega seonduvad küsimused on väga mitmekesised: LSVst, vähihaigest pereliikmest piiriüleste juhtumiteni (K4). Koordinaatori tööülesannete kohta annab põhjalikuma ülevaate lisa 4. Selgus, et ühes kalendrikuus peaks koordinaator keskmiselt suunama teenusele 11–14 uut peret (K2–K4), mõned suunavad kuus 15–20 peret (K1, K5, K6). Paralleelselt on koordinaatoritel menetluses eelnevatel kuudel algatatud juhtumid ning seega ootab igapäevaselt koordinaatori töölaual suur hulk menetlusi (K6), tavapäraselt 40–60 perekonda (K3, K7).

Kõik koordinaatorid tõid välja, et ligikaudu poole kogu tööst moodustavad LSV erijuhud. Näiteks ütles K2: „Kui andmebaasides ei ole märget, et on LSV, siis olen lihtsalt nii õnnelik“ ja K1: „Harva, kui ei ole LSV sissekannet süsteemis – need on imejuhtumid, kui ei ole.“ Erijuhtude statistikat ei ole võimalik kindlalt määratleda, sest koordinaatorite praktika on erinev: mõned määrasid juhtumi erijuhuks ühe märke põhjal, teised otsustasid pärast intervjuud vanemaga (K7).

LSV olemuse selgitamisel teadsid respondendid, et see hõlmab erinevaid vägivalalliike, mille hulgas nii vaimne, füüsiline kui ka majanduslik surveamine (K1–K3, K5–K6, E1), ning esineb omavahel lähisuhtes olnud või olevate inimeste vahel (K4, K7, E1). K3 ja K5 märkisid, et termin LSV ei ole nende jaoks päris selgesti mõistetav. Ühtlasi ei olevat vägivalda võimalik mõõta ja puudub täpne hindamiskaala (K3). K1 märkis ära keerukuse LSV tuvastamisel ja K3 lisas, et vägivalda piirid on hägused, sest esineb nii üle- kui alareageerimist ja väärtõlgendamist. Viis intervjuueeritavat (K1–K5) selgitasid, et LSV puhul on oluline ohvri tunnetus vägivalda kogemisest. „Kui inimene ütleb, et ta tunneb, et käitumine tema suunas on vägivaldne, siis see võiks olla aluseks“ (K4). Seevastu tõid K1 ja E2 esile, et LSV puhul esinev hirmu faktor ei ole alati kannatanu poolt teadvustatud. Sageli ei selgu ohvrilt otse küsides, et ta kardab, vaid hirm väljendub tema käitumises (E2).

Uuringust selgus, et meetodi, tehnika ja eritingimuste tähendus on defineerimata ja spetsialistide jaoks erinev. K3 ja E1 selgitasid, et kindla struktuuriga meede on perelepitusteenus. Samas selgitas K3, kes ei olnud meetme tähendust varem mõtestanud, et kaaslepitust võib samuti pidada meetmeks, kuid seni on ta nimetanud kaaslepitust ja e-lepitust lisatingimusteks. Intervjuudest selgus, et riikliku perelepitusteenuse protsessis on võimalik kasutada mitmeid erinevaid tehnikaid ja meetodeid, millest annab täpsema ülevaate lisa 5. Erijuhtudel kasutatava kaaslepituse (K2–K7) puhul täheldas K2, et koordinaatoritel puudub ülevaade, kas meede on efektiivne. Mõned lepitajad on jaganud, et kaaslepitus aitas kaasa, kuid selline tagasiside on koordinaatori (K2) sõnul subjektiivne. Lisaks märkisid K1 ja K6, et kaaslepitus vajab praktiseerimist, kuna teenus on väga uus ja kaaslepituse praktika Eestis vähene. Lisaks selgus, et Eestis ei ole käesoleval hetkel võimalik pakkuda vahelduvlepitust (K2, K4, K7), küll aga on lepitajal lubatud koordinaatori nõusolekul erandjuhtudel kasutada eraldi kohtumist vanematega

(K2–K7), mille puhul tõid K1 ja K4 välja sarnasusi vahelduvlepitusega ja potentsiaali tulevikuks. Täiendavaid meetodeid, mille hulgas nii e-lepitus kui ka individuaalkohtumised, rakendatakse pigem harva ning K3 sõnul ei ole neil läbivaid e-lepitusi veel olnud. E-lepituse puhul viidati (K1, E1) puudevale väljaõppele ning võimalikele kaasnevatele riskidele. E-lepitus võiks K2 sõnul olla turvaline lahendus ka LSV erijuhtudel, kuid hetkel kasutatakse veebikohtumisi pigem lõppfaasis kokkulepete sõlmimiseks.

Perelepitusteenuse koordinaatori tööülesanded on väga mitmekülgsed ning koordinaatorid vajavad laialdasi teadmisi, et suuta toetada nii perelepitajaid kui ka nõustada nende poole pöörduvaid lapsevanemaid. Riiklikul perelepitusteenusel on võimaldatud erinevate meetodite kasutamine, kuid nende oskuslikuks läbiviimiseks vajatakse selgemaid juhiseid ja täiendavaid uuringuid.

2.3.2. LSV erijuhi koordineerimise protsess riiklikul perelepitusteenusel

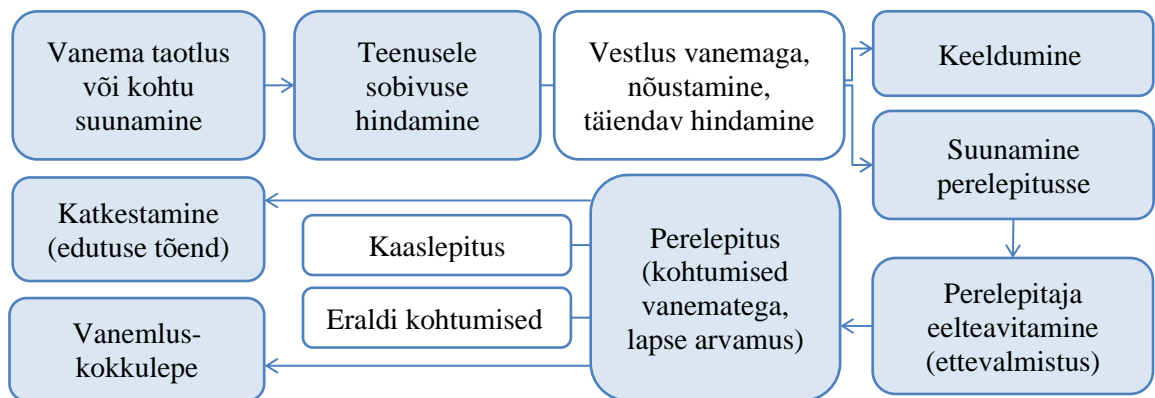
Järgnev alateema annab ülevaate riikliku perelepitusteenuse LSV erijuhi ja tavajuhtumite koordineerimise protsessi erinevustest ja juhtumite hindamisest. Peatükis selgitatakse, millistel riikliku perelepitusteenuse juhtudel on olnud tegemist LSV erijuhuga ning millistel alustel ei sobi juhtum olemuslikult perelepitusse.

Intervjuudest selgub, et LSV esinemisest teabe saamiseks on kaks võimalust: vanema poolt esitatud taotlus või töös kasutatavad andmebaasid (K1–K7, E1). Juhul, kui vanemad märgivad taotluses, et nende vahel toimus LSV, võtab koordinaator vanematega ühendust ja uurib edasi (K2), sest sel juhul näeb koordinaatori töövoog ette vanema intervjuerimist (K7). Kui mõlemad lapsevanemad on taotlused esitanud, kontrollib perelepituse koordinaator sotsiaalteenuste andmeregistrit (edaspidi STAR) ja Sotsiaalkindlustusameti infosüsteemi (edaspidi SKAIS2), et hinnata, kas tegemist võib olla erijuhuga (K6). Koordinaatoritel on ligipääs erinevatele andmetele ning võrreldes teiste riikidega, kus vanemal tuleb enamasti täita ankeet, on Eestis tegutsevatel koordinaatoritel enamus andmeid või juhtumite ajalugu andmebaasides olemas (E1).

Uuringust selgus, et koordinaatori tööprotsess erijuhi puhul ei erine suurel määral tavapärasest teenuse protsessist (K1–K5). Täpsema ülevaate teenuse koordineerimise

protsessist erijuhu puhul annab joonis 1. Esialgne hindamine toimub kõikide perede puhul ühtsetel alustel (K5), täiendavaks tegevuseks erijuhu protsessis on vanemaga kontakteerumine, hirmutunde väljaselgitamine ja nõustamine (K3–K6). Teine erinevus on perelepitaja teavitamine erijuhust ja ettevalmistava info edastamine (K1, K4–K6). „Väga sageli ei taha lepitajad tausta teada ja soovivad perega tööd alustada valgelt lehelt, aga kui taustal on midagi väga karmi, anname loomulikult sellest teada.“ (K5)

Hea näide on üks LSV teatega lepitus, mille eel vanem ütles, et tahab protsessis osaleda. Lepitaja korraldas individuaalsed kohtumised, kuid lepitus lõppes, sest teine osapool läks pärast lepitust vanemat ähvardama. Jätkata vanem ei soovinud, aga põhjust, miks protsess lõpetati, ei saa edutuse tõendil täpsustada. (K3)

Joonis 1. Riikliku perelepitusteenuse koordineerimise protsess LSV erijuhtudel. Allikas: Intervjuud (K2–K7)

Erinevustena lisanduvad erijuhu meetmed (K2–K7) (vt lisa 5, joonis 1) ning edasine protsess sõltub lepitaja professionaalsusest ja kasutatavatest tehnikatest (K1, K5, K6). Tulenevalt perelepitaja rollist kohelda vanemaid läbivalt võrdselt ei tohi lepitaja olla kallutatud, mistõttu ei saa teha lepituses palju erisusi. Üks vastaja selgitas, et erijuhu protsess võib olla ajaliselt pikem, sest paralleelselt võivad vanemad käia näiteks psühholoogi vastuvõtul või mõnel teisel teenusel, millest võib tuleneda pikem perelepitusteenuse kestvus (K7).

Täpne arusaam LSV kogemusest selgub telefonivestluse käigus vanemaga (K2–K5, K7). Kitsaskohana märkis K3, et telefoni teel on võimalik saada üksnes esmatasandi info, mis annab teadmise, kas sel ajahetkel on suhe vägivaldne või mitte. „Kui vägivalda ei ole,

läheb pere teenusele“ (K3). K4 selgitas, et parim viis on otsekontakt ja küsimine, kas vanem julgeb teise poolega koos osaleda ja kas see on talle turvaline. Intervjuudest selgus, et teenus on vanema jaoks vabatahtlik ja vanem ei sobi perelepitusteenusele juhul, kui ta seda ei soovi (K1–K2, K4–K5, K7, E1).

Kriteerium, miks vanem ei sobi, on tema vastuseis ning valmisoleku puudumine. Pole vahet, kas põhjuseks on LSV või midagi muud – perelepituse protsess ei sobi, kui teenus on peale surutud. Kriteerium, et vanemal on LSV kogemus, ei tohiks olla välistus. Selle kohta on minul olnud erinevatel etappidel erinev arvamus. (E1)

Viis vastajat (E2, K4–K7) selgistasid välistusena vanema hirmutunnet. Lisaks toodi välja, et kui LSV on taotluses märgitud või süsteemi kaudu tuvastatud, küsitakse kliendilt tema enesetunde ja hirmu kogemise kohta (K4–K7). Kolm koordinaatorit (K2–K4, E2) tõid mitesobivusena esile osapoolte võrdsuse puudumise. Täiendavalt märkis K4, et perelepitusse ei sobi juhtumid, kus esineb kõrge risk ja kontrolliv vägivald. K1 ja K6 tõid esile üksnes seaduses (RPLS) sätestatud välistused, mil vanem ei sobi olemuslikult perelepitusse. Vaatamata väga keerulisele taustale soovivad paljud vanemad teenusele tulla ja kokkuleppeid sõlmida, et elukorraldust kindlamaks muuta (K6). Viis respondenti (K3, K5, K6, E1, E2) mainisid kõrge riskiga LSV (edaspidi MARAC) juhtumeid. MARAC juhtumite puhul tuleb arvestada mitmeid erinevaid asjaolusid, kuid üldjuhul on tegemist välistusega teenuse saamiseks (K3, K5, K6, E1). K6 märkis, et juhul, kui tegemist on aktiivse MARAC märkega juhtumiga, ei suunata vanemaid teenusele. K3 ja K5 kirjeldasid MARAC juhtumite sobivuse hindamise keerukust, sest isegi kui üldjoontes on juhtumiks välistused, suunati perelepitusse paar üksikut MARAC juhtumit. Eksperdi sõnul on kõrgohtlike LSV juhtumite puhul reaalne oht kannatanu elule või tervisele ja perelepitus ei sobi. Kuna kõik sellised juhtumid on üksteisest väga erinevad, tuleb arvestada vabatahtlikkust, hinnata tagajärgi ja riske, mis teenusele tulemisega kaasnevad (E1).

Kui mõelda end sellise LSV kannatanuks, siis mis peab juhtuma, et suuta end tunda võrdsena inimesega, kes on ohustanud su elu ja tervist nii, et oled oma elu pärast kartnud? /.../ Ma ei ütle, et see on võimatu, aga ma ei suuda ette kujutada, mis peale aja ja endaga suure töö tegemist aitaks. Olen olnud kohtus juhtumitega, kus vägivaldast on möödas aastaid, kannatanu on uues turvalises suhtes, aga see, mida

ta endiselt kohtusaalis vastastikku olles tunneb /.../ sellepärast ma ei näe, et perelepitus oleks selliste LSV juhtumite puhul võimalik. (E2)

Uuringust selgus, et hindamise, kas juhtum sobib olemuslikult perelepitusteenusele ning on LSV erijuht, aluseks on eelpool nimetatud andmebaasid, vanema taotlused ja telefonivestlus (K1, K2, K4–K7). Hindamisprotsessis esineb kitsaskohti, sest vanema sobivuse hindamine teenusele on subjektiivne ja koordinaatoritel puudub ühtne hindamisvahend, mille alusel seda läbi viia (K3–K5). Ühtse arusaama tekkimiseks on vaja täpset kaardistust teenuse erijuhu protsessist (K4). K1 tõi esile, et koordinaator hindab vanema sobivust teenusele tunnetuse abil. Sarnaselt kirjeldas veel K3 personaalset lähenemist, mille abil saab kõige selgema info: „Me ei kasuta materjale, see on pigem kõhutunne.“ K7 selgitas, et inimene ise on parim indikaator teenuse sobivuse hindamiseks, välja arvatud juhul, kui tegemist on tõsise traumaga, mille järgselt inimene ei pruugi teadvustada, et ta on vägivalda kogenud. Seevastu kirjeldas K2, et kasutab vanemaga telefonivestluse teel sobivuse hindamiseks Ohvriabi osakonna poolt välja töötatud hindamisküsimustikku. See sisaldab esitamiseks konkreetseid küsimusi, kuid vastaja kirjeldusel hindab vanem ise, kas ta on valmis teise vanemaga samas ruumis viibima. Koordinaatori sõnul esineb vahel vanematel segadust, mil klient ei saa enam aru, mis on tema jaoks sobiv ja mis ei ole (K2).

Eksperti (E2) sõnul peab hindamise aluseks olema hindamisvahend, mis on põhjalikum kui vanema valmisoleku küsimine ja vahendit tuleks rakendada nii palju kui võimalik:

Kui räägime LSV ohvrist, ei saa kunagi eeldada, et jaatav vastus on vabatahtlik – ohver vastab jaatavalt, kuigi mõtleb „ei“ või on manipuleeritud jaatavalt vastama. Selle tuvastamiseks on vaja rohkemat kui lihtsalt küsimist. /.../ Hindamisvahendid aitavad, kuid vaja on ka koolitust, et näha vastuste taha. /.../ Küsisin vanemalt, kas ta tunneb hirmu ja ta kirjeldas, et iga kord, kui kodust väljub, siis ta jälgib, muudab oma käimisteid, sest mees oli tunginud talle korterisse /.../ küsin, kas sa tunnend hirmu ja ta vastus oli „ei“. Kuna oskasin edasi küsida, et millega ta põhjendab oma muutnud käitumist /.../ tegelik põhjus oli samuti hirm. Seega on võimalik küsimused ära küsida ja justkui näha, et vägivalda ei ole.

Juhul kui LSV olemasolu selgub alles lepitajaga kohtumisel (K2–K6), peaks koordinaator vanematega ühendust võtma ja viima läbi uue hindamise (K3). Siinkohal esines vastajate

arvamustes erinevusi. K6 kirjeldas, et temal läheb iga kuues pere protsessi käigus ümberhindamisele. Sel juhul teeb koordinaator (K6) STARis ümberhindamise ja vaatab andmebaasist uuesti üle pere tausta. Lisaks rõhutas K3, et tema hinnangul on oluline hoida vanemaid infovoos ning juhul, kui protsessi ajal on põhjust muuta juhtum erijuhtumiks, on tähtis lepitaja ja koordinaatori vastastikune teavitustöö. On oluline, et erijuhtu märged oleks olemas nii abinõude rakendamisel kui ka edaspidiseks, kui perega peaks tööd jätkama kohalik omavalitsus (K6). Lisaks hindab koordinaator koos lepitajaga olukorda kui tuleb kaaluda lepitaja vahetust (K7) või tuua protsessi kaaslepitaja (K3, K7). Erinevalt eelpool mainitud selgitasid kolm koordinaatorit (K1, K2, K4), et kui pere on suunatud lepitusse, siis hiljem ümberhindamist ei tehta. Kui ilmnevad uued asjaolud, rakendatakse üksnes täiendavaid meetmeid (K4). „Me ei tee ümberhindamist, see oleks formaalsus, kui märgime STARis erijuhtu /.../ olulisem on sisuline pool, millest lähtuda“ (K4). Kui pere on lepitusse suunatud, langeb vastutus lepitajale (K1, K2). Ümberhindamine toimub protsessis juhul, kui asjaolud on muutunud ja pere soovib tulevikus tulla korduvale teenusele (K5). Juhtudel, kus LSV olemasolu selgub andmebaasidest või taotlustest ja erijuht on märgitud, ei toimu perelepituse protsessis ümberhindamist (K7).

Intervjuude vastustest selgub, et LSV erijuhtu ja tavajuhtumite protsessis esinevad üksikud erinevused. Teenusele sobivuse määramisel tuntakse puudust ühtsetel alustel rakendatavast hindamisinstrumentidest.

2.3.3. Lepitajate väljaõpe ja vanema toetamine teenuse ajal

Järgnev teemaplokk annab ülevaate perelepitajate senisest väljaõppest ja menetluses vanema taasohvristamise vältimiseks kasutatavatest tehnikatest. Peatükis tuuakse välja spetsialistide nägemus nii vanema emotsionaalsest valmisolekust osaleda perelepitusteenusel, kõrvalise toe vajadusest kui ka alternatiivsetest lahendustest vanemluskokkulepete sõlmimiseks.

Kõik riiklikud perelepitajad on saanud peamise väljaõppe perelepituse baaskoolituselt (K1–K2, K4–K7, E1), mis puudutab põgusalt ka vägivalda (K5). Aluskoolituse maht on 160 akadeemilist tundi, mis võrdluses teiste riikidega on väga põhjalik. Koolitusel osalemise eelduseks loetakse nii kõrgharidust kui ka eelnevat nõustamiskogemust (E1). Seevastu tõi K4 välja, et baaskoolitus ei ole tema hinnangul piisavalt põhjalik ning

väärtuste ja hoiakute põhjal tuleks teadlikumalt valida inimesi, kes pääsevad aluskoolitusele. Sarnaselt mainis K6, et väljaõpe ei ole kindlasti piisav kõigi peredega töötamiseks kui iseseisvalt juurde ei loe või toetavaid kursusi ei läbi. Baaskoolituse järgselt tuleb riiklikul perelepitajal esitada portfoolio ja sooritada eksam, mis hõlmab oskusi analüüsimiseks, kontaktiloomiseks ja suhtlemiseks (K4, K7). Seega on teekond riiklikuks perelepitajaks saamiseni põhjalikult läbi mõeldud (K4). Esimesed lepingulised perelepitajad on saanud Ohvriabi LSV koolituse (K2, E1), laste kaasamise koolituse (K1, K5, K6) ning perelepitajate kevad- ja suvekoolid täiendavad tõhusalt perelepitajate teadmisi (E1). Lisaks toetab riiklikke perelepitajaid supervisioonis osalemine (K6), eriti grupisupervisioonis, mis toetab õppimist üksteiselt ja omandatud kogemustelt (K7).

E1 selgitas, et vaatamata tugevale ülesehitatud baasile ollakse täna veel õppija kingades, sest põhjalik ja praktiline LSV alane täienduskoolitus on väljatöötamisel. Sarnaselt tõid koordinaatorid (K1, K6, K7) välja, et oodatud LSV täienduskoolitus on tulemas. LSV väljaõpet vajavad nii lepitajad kui ka koordinaatorid, sest LSV erijuhtudega töötamiseks on senine väljaõpe puudulik (K1). K3 rõhutas, et isegi kogunud terapeudid teevad vigu peamistes printsiipides ja seetõttu on mõeldamatu, et juristina töötanud lepitaja omandab ühe koolitusega vajaliku väljaõppe. Riiklike lepitajate hulgas on psühholooge ja pereterapeute, kes omavad eelnevast töökogemusest tulenevalt häid LSV-alaseid teadmisi (K5), kuid samas on nende hulgas ka õigusvaldkonna taustaga lepitajaid (K3, K5, K6). Lisaks selgus, et väga olulised on lepitaja isikuomadused (K6, K7), empaatiavõime, taiplikkus ja eneserefleksiooni oskus (K7). K7 rõhutas perelepitaja oskust ära tunda manipulatsiooni ja olukorra tõsidust. Protsessis peaks vanemate valmisolek hõlmama valmisolekut lapse huvides tegutseda, teise poolega võrdselt arutleda ja kokkuleppeid sõlmida. Ohvri puhul peaks võtmetähtsusega olema küsimus, kuidas võrdsus saavutada. Toimepanija puhul on küsimus nii võrdses kui ka vanema soovis tegutseda lapse huvides. (E2)

Uuringust selgus, et vanema taasohvrustamise vältimiseks on oluline kliendi uskumine, mis ei tähenda tema poolt öeldu tõena tõlgendamist, vaid kirjeldatud tunnete ja kogetu aktsepteerimist (E2). Koordinaatorite sõnul kasutavad lepitajad vägivalda kogunud vanema taasohvrustamise vältimiseks:

- eraldi kohtumist vanematega (K1, K2, K4);

- kokkulepete sõlmimist esmakohtumisel (K2, K6, K7);
- neutraalset hoiakut ja võrdsuse tagamist (K2, K3, K5, K6);
- vabatahtlikkust teenusel osaleda ja võimalust soovi korral katkestada (K3);
- empaatilist hoiakut ja aktiivset kuulamist (K4);
- turvalise ruumi hoidmist (K4, K7);
- fookuse hoidmist lapsel (K5).

Pooled koordinaatorid (K2, K3, K5) olid arvamusel, et LSV erijuhu puhul ei ole vanemad enamasti emotsionaalselt valmis teenusel osalema. Vanematel on hirm, vastikustunne (K2) või mõni muu põhjus, miks kardetakse, et teenusel mitteosalemine läheb kohtus arvesse (K3). K5 selgitas, et sageli ei ole osapool suhet iseenda jaoks veel lõpetanud ning vanemaga on vaja väga palju tööd teha, enne kui ta on lepitusprotsessiks valmis. Samas tõi K3 esile, et inimene, kes teist kardab, on sageli nõus laste nimel kokkuleppeid sõlmima. K1 ja K6 kirjeldasid, et nende nägemusel on LSV erijuhtudel vanematel pigem valmisolek teenusel osaleda. „Praktikas ei ole mitte ükski vanem mulle öelnud, et ei taha teenusel osaleda, ühe vanema puhul keeldusime taustast tulenevalt ise“ (K6). K1 märkis, et sageli on vanemad valmis laste nimel kõik ohverdama ja õhinaga teenusele tulema, samal ajal teadvustades, et teine vanem jätkab jälitamist või ukse taga käimist. Erinevalt teistest tõdes K4, et vanematelt nende valmisoleku kohta küsides saab erinevaid vastuseid: vahel ei ole vanem kogetud LSV tõttu selleks võimeline, kuid vahel, näiteks elukohaküsimuste lahendamise kõrvalt, puuduvad piisavad ressursid. Lisaks tõi ekspert (E2) välja, et LSV puhul ei ole küsimus mitte vanema valmisolekus, vaid teenuse sobivuses:

On ohtlik oletada, et emotsionaalne valmisolek tähendab vanema valmidust lapse nimel tegutseda. /.../ Neil on vaja oma last kaitsta, nad haaravad kõigest, sest täna ei ole riigis liiga head lahendust ja see ei ole ainult Eesti probleem /.../ Valmisolek puudub muidugi siis, kui teenusel osalemine tundub veel hirmutavam kui ebastabiilsus, mis neil on. Ebaturvaline kogemus /.../ tähendab, et nad tunnevad, et neid ei kuulata, mõisteta, sest see ei ole perelepituse eesmärk /.../ Kuna olukord ja teenus ei vasta üksteisele, on tavapärane, et sellise kogemuse võib vanem saada. Viga ei ole teenuses ega inimestes, vaid õigete asjade ühildamises.

Uuringust selgub, et esmane abi, mida LSV ohvrid vajavad, on mõistmine, et tegemist on vägivaldse suhtega, toimuv ei ole tavapärane ega nende viga (E2, K2, K6). Alles seejärel on võimalik neid suunata abistavatele teenustele (E2). Kõik töid välja, et tavapäraselt vajab kannatanu Ohvriabi teenust. Samuti selgitas ekspert (E2), et esmalt piisab Ohvriabi ja Naiste Tugikeskuse poole suunamisest, mis pakuvad esmalt psühhosotsiaalset tuge ja nõustamist ning aitavad mõista, et tegemist on olnud vägivaldaga. Samuti töid K4 ja K6 välja, et ohver vajab esmalt mõistmist, toetamist ja ärakuulamist, edasi on oluline roll toetavatel teenustel ja võrgustikutööl. Perelepitus peab olema võrdne mõlema osapoole jaoks. Kui üks pool vajab protsessis rohkem tuge, võib automaatselt tekkida ebavõrdne kohtlemine ja seeläbi olukord, mis ei sobitu teenuse eesmärgiga. (E2)

Seitse intervjuueeritavat (K1–K6, E1) pidasid oluliseks pakkuda LSV kogemusega vanemale psühholoogilist nõustamist ja tuge. K1 tunnistas, et hiljuti esinenud juhtumi puhul ei osanud ta kohe õiget abi soovitada ning esmalt meenus psühholoogiline abi. K2 tõi välja, et tavapäraselt soovitab vanemale psühholoogilist nõustamist ja abi, et inimene esmalt ise tugevamaks saaks. K3 selgitas, et kui inimene on olnud vägivalda ohver, on igal juhul abi psühholoogilisest nõustamisest, mille toel saab inimene murele leevendust ja kogeb ärakuulamist, kuid edasiseks toimetulekuks vajab ta täiendavaid teraapiaid. Teraapiaid mainiti kolmel korral (K2, K3, K5). Erinevalt eelnevalt väljatoodust märkis ekspert, et kui kõik trauma- või LSV kogemusega vanemad saadetakse psühholoogi juurde, oleks tegemist psühholoogi ressursi väärkasutamisega (E2). Psühhosotsiaalset tuge, peegeldamist ja ärakuulamist peab valdama nii ohvriabi- kui ka sotsiaaltöötaja. Psühholoogi poole tuleks saata inimest tegelema konkreetse käitumise muutusega. (E2)

Peamine on, et inimene ei oleks ükski ja teda ei koormataks üle erinevate teenustega /.../ on palju teenuseid, mida inimesed tarbivad põhjust mõistmata /.../ sageli klient ei tea, kas käis psühholoogi, psühhiaatri juures või kohtus lastekaitsetöötaja või ohvriabiga. Peamine tarve, mida inimene tegelikult vajab, on jäänud uurimata. (K7)

Intervjuudest selgus, et vahel on perelepitusteenu klientidel olemas tugiisikud, kelle toel teenusele tulla (K1, K5, K7). Kõik respondendid töid esile, et vajaliku kõrvalise toe saamiseks on inimesel võimalik pöörduda omavalitsuse poole, kust vanem peaks vajaliku abi saama. „Idealis võiks teadlikkus süsteemis olla nii hea, et inimene satub lastekaitse poole, sest LSV nõuab võrgustikutööd ja selle vastu ei saa võidelda üks spetsialist“

(E2). Vastajate (K1, K4, K7) sõnul on oluline lastekaitsetöötaja toetus. Nii ekspert (E2) kui ka K3 ja K4 täheldasid, et mitmetes protsessides vajavad inimesed abi pigem sotsiaaltöötajalt, kes saab pakkuda mõistmist, toetamist ja inimest edasi suunata. Tallinnas on tugiteenustega üldjoontes hästi, kuid mitmetes omavalitsustes võivad abimeetmed jääda puudulikuks (K2, E1). Samuti toodi kitsaskohana esile (K5), et head ühtset süsteemi veel ei ole ning sageli pole inimestel piisavalt jõudu, et erinevatest kohtadest abi otsida. Väikestes omavalitsustes võib inimese jaoks olla välistatud oma piirkonnas abi küsida (K5, K7).

Mitmed perekonnaõiguslikud vaidlused võiksid leida kohtuvälise lahenduse, kuid esineb erandeid, mille puhul kohtuprotsess osutub väga oluliseks (K5). Kui vanem paaniliselt kedagi kardab, ei teki võrdsuse printsiipi ja riigis puuduvad sobivad meetmed juhtumite lahendamiseks (K3). Seega pole sobiv lahendada kõiki perekonnaõiguslikke vaidlusi väljaspool kohtusüsteemi. Kohus on LSV juhtumite lahendamisel autoriteet ja võib seeläbi kaasa aidata vägivalla vähenemisele. Seevastu juhtumeid, mille puhul kohtu mõju ei ole väga vajalik, saab lahendada alternatiivselt väljaspool. (E2) E1 märkis, et vanemluskokkuleppe sõlmimine peaks toimuma kohtus juhul, kui lepitaja abil kokkuleppeni ei suudeta jõuda. Rakenduma peaks astmeline süsteem: kõrge riskiga juhtumeid tuleks lahendada kohtus, madala ja keskmise riskiastmega juhtudel võib abi olla perelepitusest, kuid sealjuures tuleb uurida vanema valmisolekut teenusel osalemiseks (K4). Kitsaskohana toodi kahel korral esile (K5, K6), et LSV juhtudel ei pruugi ka kohust abi olla ja head toimivat lahendust välja pakkuda polegi võimalik.

Kõrge riskiga vägivallajuhtumite puhul on oluline võrgustik ja lastekaitse roll. /.../
Väga keerulise taustaga, pikaajaliselt kestnud juhtumite puhul ei ole sobiv panna vanemaid ühte ruumi kokkuleppeid sõlmima. Tavapäraselt kaasnevad selliste juhtumite puhul kriminaalmenetlused, kus on osapoole turvalisus tagatud. Sellised juhtumid ei saa ja ei tohiks kunagi meie teenusele jõuda. (K6)

Keeruliste vägivallajuhtumite puhul tõid koordinaatorid (K2, K4, K7) esile unistuse vahelduvlepitusest. K7 kirjeldas kujutlust spetsialiseerunud lepitajast ning mõlema poole esindajate kaasamisest protsessi. Sarnaselt märkis ekspert (E2), et raskete juhtumite puhul ei tohiks takistada ohvril protsessile kaasa võtta teda toetavaid inimesi ning keeruliste

juhtumite puhul peaksid kohtumised kindlasti toimuma eraldi, et tagada ohvri arvamuse ärakuulamine.

Intervjuu vastustest selgub, et LSV teemal tuntakse puudust täiendavatest teadmistest ning teadaolevalt on täna nii Eestis kui ka mujal vajadus leida toimiv lahendus LSV kogemusega vanemate vahendamiseks. Ühtlasi selgub, et LSV esinemisel ei ole fookuses mitte vanema valmisolek teenusel osaleda, vaid perelepitusteenuse sobivus. Tuntakse puudust selgetest süsteemiastmetest, mis aitaksid määratlada, millised juhtumid tuleks lahendada kohtus ning millised väljaspool.

2.3.4. Võrgustiku teadlikkus ja perelepitusteenuse tulevikusuunad

Vähendamaks LSV kogenud vanemate taasohvristamise riski on oluline koostööpartnerite teadlikkus ja ühtne arusaam teenuse olemusest. Viimane alapeatükk annab ülevaate koostööpartnerite teadlikkusest riikliku perelepitusteenuse kohta ja toob esile peamised süsteemi kitsaskohad, mis vajavad edaspidist tähelepanu.

LSV erijuhtude puhul on perelepitusteenuse koordinaatori esmane võrgustik lapsevanem (E1). Olulisteks koostööpartneriteks peavad erijuhtude puhul kõik koordinaatorid kohaliku omavalitsuse lastekaitsetöötajaid ja Sotsiaalkindlustusameti ohvriabitöötajaid. Teenuse arenduspoolelt lisanduvad Naiste Tugikeskused, kellega on olnud kokkupuuteid ka juhtumipõhiselt (K7). Teatud juhtudel toimub koostöö ka kohtunikega (K2, K6).

Uuringust selgus, et LSV erijuhtumeid esineb samuti kohtu poolt suunatud juhtumite hulgas (K1–K7). Koordinaatoritel puudub täpne statistika (K2, K6) ja mõnel neist on olnud töös vähe kohtumäärusi (K3, K5), kuid koordinaatorite arvamusel võib kohtu kaudu suunatud juhtumite hulgas olla erijuhte isegi rohkem kui tavajuhtumeid (K1, K2, K6). K2 oli arvamusel, et kohtu poolt suunatud juhtumite hulgas võib esineda isegi 70% LSV erijuhtumeid. Selgituseks viitas K7 aspektile, et vanemad ei pruugi kohtusse pöördudes olla alati teadlikud, et nad peavad oma avalduses tsiviilkohtumenetluse seadustikust tulenevalt viitama LSV esinemisele.

Olen lugenud kohtu suunamist, milles kirjeldatakse põhjalikult, et vaatamata esinenud vägivallale ei ole see piisav, et välistada perelepitus ning pere suunati perelepitusse. Nii kui antud pere lepitajaga kohtus, ütles üks vanem nii: „Ma ju

ütlesin, et meil on olnud kümme aastat kestnud perevägivald ja ma siia ei tule“, mille järgselt saime vormistada edutuse. Konfliktitase on kohtu klientidel kindlasti suurem ja arvan, et kui keegi uuriks, võiks probleemkohti esineda rohkem. (K1)

Juhul kui kohus on suunanud vägivalda kogenud pere teenusele, on koordinaatoritel õigus vormistada keeldumine, mida on ka tehtud (K4). „Arvan, et siin peakski kohtu teadlikkust tõstma ja on oluline, et räägiksime välistavatest asjaoludest, millest on oluline kinni pidada.“ (K4) Samas tõi K5 välja, et hiljuti lõppes üks kohtu poolt suunatud LSV erijuhtumitest pärast pikka kaaslepituse ja lisaseanssidega protsessi vanemluskokkuleppega. Kitsaskohtadena viitas K6 veel asjaolule, et perelepitusse tullakse mõnikord teenusel osalemise fikseerimise eesmärgil, et kohtus jätkata. „Mulle ütles üks vanem näiteks telefonis, et teen selle lepituskohtumise ära, aga tahan niikuinii kohtusse tagasi minna.“ (K6)

Intervjuudest selgus, et perelepituse koostööpartnerite teadmised perelepitusteenuse sisust on koordinaatorite arvamusel pealiskaudsed (K1, K3, K5, K6). Teadlikkus teenusest on tõusnud (E1), enamjaolt perelepitusteenust teatakse ning vanemaid teenusele suunatakse (K7), kuid sageli selgub, et teenuse sisuline pool ei ole koostööpartneritele mõistetav (K3, K5, K6). K2, kes hindas üldise teadlikkuse heaks, tõi samuti esile, et LSV aspekt tekitab koostööpartnerites arusaamatusi ja palju küsimusi. Lisaks märkis K3, et leidub ka väheseid teadlikke lapsevanemaid, kes on informeeritud oma õigusest LSV puhul teenusel mitte osaleda. Endiselt tekitab palju segadust perelepitusteenuse nimetus, mida seostatakse K5 sõnul nii mõnegi omavalitsuse spetsialisti kui ka lapsevanema poolt eesmärgiga vanemaid omavahel leppima sundida.

Sotsiaalvaldkonna töötajate suur töökoormus võib põhjustada hoiakute tekkimist ning spetsialistid ei pruugi jõuda tegeleda kliendi tegelike vajadustega, mis võib vanemas omakorda tekitada tunde survestamisest (K7). Uuringust selgub, et enamik respondente (K2, K4, K6, K7, E1, E2) on puutunud kokku juhtumitega, kus vanem on kogenud perelepitusteenusele survestamist kas kohtu, lastekaitse või juristide poolt. Seejuures tuleb esmalt arvestada asjaolu, et inimese taju survestamise osas on erinev ning LSV ohvrid on sageli tundlikumad. Seepärast tuleb spetsialistidel esitada küsimusi viisil, mis väldiks vanematel survestatusse tunde teket (E2). Kolm respondenti (K2, K6, K7) nimetas erinevaid vanemate poolt kirjeldatud juhtumeid, kus tajuti survestamist nii lastekaitse kui

ka kohtu poolt ja et sellega kaasnes hirm teenusest keelduda. K4 oli arvamusel, et aasta jooksul toimunud 16 keeldumise põhjal võib järeldada, et koordinaatorid suudavad üles leida lood, kus vanemad ei ole tegelikult valmis teenusele minema. K1 ei jõudnud järeldusele, kas tema juhtumite puhul on tegemist olnud survestamise või suunamisega. K5 oli arvamusel, et lastekaitse pigem aitab vanemat ja survestamist ei ole tema oma lühikese tööaja jooksul täheldanud. K3 leidis, et LSV puhul ei süvene ta detailselt vanemate vajadustesse, vaid fookus peaks olema hoopis lapsel, kes on vanemate vastutusel ja tekkinud olukorras haavatav. Täiendavalt tõi ekspert (E2) esile, et leidub juhtumeid, kus käitumist saab nimetada vanema survestamiseks ning selgitas, et selle taga võib olla asjaolu, et kõrvaline isik ei tunne end peresuhete reguleerija rollis hästi: „Seetõttu püütakse võimalikult palju anda vastutust mujale, kuna perelepituses ei reguleeri perelepitaja, vaid vanemad ise, mis tundub hea ja inimesi toetava mõttena.“

Viimase küsimusena palus intervjuueerija koordinaatoritel kirjeldada, millest nad täna LSV erijuhtumitega töötades enim puudust tunnevad ning ekspertidel kirjeldada, mida oleks erijuhtumite puhul vaja süsteemis arendada. Puudust tuntakse:

- tõhusamast valdkondadeülesest koostööst (K4, K7, E2);
- õigusaktidele tuginevatest kokkulepetest koostööpartnerite vahel (K4);
- sildadest asutuste vahel, et anda teenuse lõppedes klient turvaliselt üle (K7);
- ohvriabi- ja lastekaitseüsteemi ühildamisest (E2);
- vanemlike oskuste toetamisest ja vanemahariduslikest koolitustest (K3, E1);
- LSV juhtumitele spetsialiseerunud perelepitajatest (K1, K5);
- hindamisvahendist sobivate või mittedsobivate juhtumite määratlemiseks (K6).

Valdkonnaülene koostöö on oluline perede hoidmiseks ja tõhusamaks abistamiseks. Koostööpartnerite teadlikkuse kasv perelepitusteenuse sisust aitab kaasa nii rahaliste kui ka inimressursi otstarbekamale kasutamisele. Suur osa vastutust lasub lapsevanemal endal, mistõttu on oluline panustada vanemahariduse arendamisesse.

2.4. Arutelu, järeldused ja ettepanekud

LSV olemust on keeruline defineerida (Rajaveer & Kaljuvee, 2023, lk 33), mis selgus ka käesolevast uuringust, sest vägivalla tõsiduse väljaselgitamine ja kannatanu valmisoleku mõistmine tekitas segadust ja väljakutseid ka perelepitusteenuse hindamise protsessis.

Eestis on suur osa vägivaldajuhtumitest teadmata (Justiitsministeerium, 2021, lk 14) ja politseini jõuab üksnes 13% teateid vägivalda kohta (European Union Agency for Fundamental Rights, 2021, lk 77). Samuti selgus intervjuudest, et vaatamata eelnevale perelepitusteenuse koordinaatori poolt tehtavale hindamisele on esinenud olukordi, kus LSV aspekt selgub alles kohtumisel perelepitajaga. Ühtlasi võib vägivalda all kannatanu vajada teenuseid, mis toetaksid nii tema enda emotsionaalse seisundi kui ka peresuhete taastumist (Johnston-Way & O'Sullivan, 2016, lk 12). Läbiviidud uuringust selgus, et koordinaatorite hinnangul puudub paljudel lapsevanematel valmisolek perelepitusteenusel osalemiseks, sest tuntakse hirmu, vastikustunnet või ei ole vanem emotsionaalselt valmis suhte lõppemist aktsepteerima. Erinevalt Norrast, kus vanematel on tagatud erinevad sekkumised ja teraapiad (Nylund, 2024, lk 53) või Taanist, kus keerulisemate juhtumite puhul on tagatud perenõustamine, nõustamisgrupid või kursus lapsevanematele (Familiieretshusloven, 2019, § 26), on Sotsiaalkindlustusameti ülesanne üksnes perelepitusteenuse koordineerimine. Koordinaatorid pakuvad vajadusel vanemale esmast nõustamist teenuse kohta telefoni teel. Intervjuudest selgus, et muu vajaliku toe tagamine ja abivajaduse hindamine peaks jääma juhtumikorraldaja ülesandeks kohalikus omavalitsuses.

Juhul kui vanemate vahel on esinenud vägivalda, peab hindamine olema järjepidav ja ankeetküsimustikust põhjalikum (Valentová, 2015, lk 120). Riiklikul perelepitusteenusel viiakse erijuhtude hindamisel läbi telefoniintervjuu vanemaga ning koordinaatoril on juurdepääs mitmetele andmebaasidele, mis võimaldavad põhjalikumat hindamist kui vanema poolt täidetav ankeetküsimustik. Küll aga selgus uuringust, et vestluse aluseks olev hindamisinstrument vajab väljatöötamist ja koordinaatorid vajavad täiendavaid teadmisi vanematelt saadud vastuste tõlgendamiseks. Riikliku perelepitusteenuse hindamisprotsessi põhjalikumat ja terviklikumat väljatöötamist väljendab asjaolu, et endiselt on teenusel juhtumeid, kus vägivaldakogemus jääb koordinaatorile enne perelepitaja poole suunamist teadmata. Kindlasti ei ole siinkohal lahenduseks üksnes hindamisvahendi ja -süsteemi loomine, küll aga võib põhjalikum hindamine või küsimustik aidata kaasa rohkemate juhtumite tuvastamisele ning ennetada lepituseks veel mitte valmis oleva vanema sattumist perelepitusteenusele. Seetõttu leiab töö autor, et vajalik on välja töötada ühtsed alused vanema toetamiseks.

Ei ole piisavaid tõendeid riskidest, mis e-lepituse või erinevate lepitustehnikate kombineerimisega kaasuvad ega tõendatud, et LSV esinemisel on alternatiivide kasutamine kohtumenetlusest ohutum lahendus (Rossi, *et al.*, 2017, lk 399). Samuti selgus käesolevast uuringust, et perelepitusteenuse koordinaatoritel puudub vajalik ülevaade e-lepitusega kaasnevatest riskidest. Kaaslepitus sobib juhtudel, kus vanemate vahel esineb kõrge konflikt (Parkinson, 2020, lk 83). Läbi viidud uuringust selgus, et riiklikul perelepitusteenusel võimaldatakse kaaslepituse kasutamist LSV erijuhtudel, kuid koordinaatoritel puudub ülevaade kaaslepituse tõhususest. Seega jääb selgusetuks, millistel täpsetel alustel on LSV erijuhtude puhul kaaslepituse rakendamine otstarbekas. LSV erijuhtude puhul selgus, et sageli on vanemate vahel tegemist kõrgete konfliktidega, kuid täpne erijuhtu määratlus intervjuudest välja ei tulnud. Näiteks Taanis määratletakse perelepituses tasandid lähtuvalt pere konfliktitasemest (Nylund, 2024, lk 53), kuid konfliktitasemest lähtuv määratlus Eesti riiklikus perelepitussüsteemis puudub.

LSV esinemisel ei suuna kohus vanemaid perelepitusteenusele (Raag, 2022, lk 17), sest naistevastase vägivalda ja preevägivalda ennetamise ja tõkestamise Euroopa Nõukogu konventsiooni (2017) artikli 48 kohaselt on vägivalda puhul kohustuslik alternatiivne lepitus keelatud. Käesolevast uuringust selgus, et riiklikul perelepitusteenusel esineb kohtu poolt suunatud juhtumite hulgas olulisel määral perelepituse kontekstis hinnatud LSV erijuhtumeid. Osa neist lõppes kiire edutusega, sest vanem ei soovinud teenusele tulla või vormistati Sotsiaalkindlustusameti teenistuja poolt keeldumine. Siinkohal on oluline roll täiendavatel uuringutel täpsemate asjaolude ja põhjuste väljaselgitamiseks.

Uurimistulemuste kokkuvõttena teeb uurija Sotsiaalkindlustusameti laste heaolu osakonna perelepitusteenuse tiimile järgnevad ettepanekud:

1. Määratleda perelepitusteenuse osutamist välistavad riskitegurid.
2. Töötada koostöös Sotsiaalkindlustusameti Ohvriabi osakonna ekspertidega välja hindamisvahend LSV erijuhtumite hindamiseks.
3. Defineerida lepitustehnika mõiste ja kaardistada rakendatavad tehnikad ja meetodid vanema taasohvristamise vältimiseks.
4. Kaasata LSV täienduskoolituse õppekava koostamisesse Sotsiaalkindlustusameti Ohvriabi osakonna eksperdid.

5. Defineerida LSV erijuhu tähendus ja töötada välja juhised toetamiseks eri valdkonna spetsialiste teenusele suunamisel ja vanemate taasohvristamise tekke ennetamiseks.
6. Kutsuda kokku ümarlaud kohtunike ja lastekaitsetöötajatega, et leppida kokku ühistes alustes tööks LSV kogemusega vanematega ja arendada koostöös kohtuväliseid võimalusi vanemluskokkulepete sõlmimiseks kõrge riskiga LSV juhtumite puhul.
7. Uurida välisriikide kogemustel erinevate perelepitusprotsessis kasutatavate tehnikate ja süsteemide mõju ning piloteerida tehnikaid riikliku perelepitusteenuse arendamiseks.

Uuringu eesmärk täideti ning uurimisküsimused said vastused. Uuringust selgus, et peamine tingimus, millal LSV kogenud vanem sobib riiklikule perelepitusteenusele, on tema enda valmisolek ja võime vabatahtlikult otsustada, et ta soovib teenusele tulla. Juhul kui vanemal ei ole hirmu teise osapoolle vastu, osapooled on võrdsed ja ei esine kehtvat vägivalda või ohtu vanema elule ja tervisele, sobib vanem perelepitusse.

Läbi viidud uuringuga selgitati välja, et riiklikul perelepitusteenusel rakendatakse LSV erijuhtude puhul erinevaid meetodeid, mille hulgas on kaaslepitus, eraldi kohtumised vanematega, lepitaja vahetus, põhjendusel lisakohtumiste võimaldamine, lepitajate ja vanemate nõustamine ning teenusele sobivuse hindamine. Selgus, et e-lepituse võimaldamine vajab täiendavaid uuringuid ning koordinaatorid ja lepitajad vajavad sellekohast väljaõpet. Lisaks on perelepitajad neutraalsed vanemate suhtes ja lähtuvad võrdsuse tagamise olulisusest, hoiavad lepitusprotsessi kindlates raamides ning sõlmivad sellekohased kokkulepped juba esmakohtumisel. Vanemal on vabatahtlikkuse printsiibist tulenevalt igal hetkel võimalik teenus katkestada.

KOKKUVÕTE

Tarvidus kõrvalise abi järele, et lahendada vanemate lahkuminekuga kaasnevad vaidlused ja seada lapse huvid esikohale, on tõestanud vajadust arendada Eestis ühtselt koordineeritud perelepitussüsteem. Perelepitusse ei sobi aga juhtumid, kus vanemate vahel esineb vägivalda ja tegemist ei ole võrdsete osapooltega. Lõputöö teema olulisust rõhutab asjaolu, et vaatamata perelepitussüsteemi väljatöötamisele napib täna veel uuringuid, mis annaksid täpsema ülevaate perelepitusteenuse sisust LSV esinemisel, toetaksid teenuse arendusprotsessi või millest selguks mõju sihtrühmale.

Lõputöö teoreetilises osas saadi ülevaade LSV olemusest ja mõjust. Suur osa vägivallajuhtumitest jääb teadmata ning lähisuhtes kogetud vägivald võib takistada vanemal vägivallast vabanemist ning liikumist vägivallavabasse ellu. Ühtlasi tutvustati Taani, Norra ja Eesti perelepitussüsteeme, mis põhinevad kohtuväliste lahenduste leidmisel. Käsitleti riiklikult ühtse arusaama kujunemise olulisust perelepitusteenusest, et pakkuda vanemale toetavat lähenemist ja ennetada vägivalda kogenu võimalikku taasohvrustamist. Töö empiirilises osas tutvustati kvalitatiivse uuringu tulemusi ja anti ülevaade LSV erijuhu protsessi koordineerimisest, rakendatavatest meetoditest ja tingimustest, millal vägivallakogemusega vanem sobib riiklikule perelepitusteenusele. Andmete kogumiseks viidi läbi poolstruktureeritud intervjuud Sotsiaalkindlustusameti perelepitusteenuse tiimi teenistujatega ning ekspertintervjuu vägivallaohvrite teenuste arendustiimi eksperdiga. Üheksa intervjuu tulemuste tõlgendamiseks kasutati juhtumiülest analüüsi.

Uuringu eesmärk täideti ja uurimisküsimused said vastused. Uuring kinnitas, et LSV kogemusega vanemate lepitamiseks on vaja perelepitussüsteemi arendada. LSV kogemusega vanematele sobiva perelepitussüsteemi loomine on väljakutse, sest spetsialistide sõnul puuduvad teadaolevalt head toimivad lahendused nii Eestis kui ka mujal riikides. Keeruliste LSV juhtumite puhul spetsialistide arvamused lahknesid. Leiti,

et enamasti võiksid perekonnaõiguslikud vaidlused toimuda küll kohtusaalist väljaspool, kuid raske LSV taustaga perede toetamiseks võiks kohtu autoriteet olla vajalik. Teisalt selgus, et ka kohus ei pruugi kõigi hinnangul olla sobiv ning head lahendust täna välja pakkuda ei ole võimalik. LSV kogemusega perede abistamisel on oluline roll nii võrgustikutööl kui ka lastekaitisel. Perelepitusteenuse koordinaatorid ei suuna perelepitusse kõrgohtlikke LSV juhtumeid, kus esineb risk kannatanu elule või tervisele ega vanemaid, kelle vahel esineb teadvustatud hirmu ja puudub valmisolek teenusel osaleda. Keeruliste LSV taustaga juhtumite vahendamisel peaksid toimuma vanematega kohtumised eraldi, et veenduda ohvri arvamuse väljaselgitamises. Riiklikul perelepitusteenusel on lepitajal erandkorras võimalik vanematega eraldi kohtuda, kuid täies mahus lepitusprotsessi eraldi läbiviimine ei ole veel võimalik.

Uuringust selgus, et lepitaja roll on jääda neutraalseks ja kohelda vanemaid protsessis läbivalt võrdselt, mistõttu ei saa ta teha erisusi ega toetada ohvrist vanemat kui selleks peaks vajadus ilmnema. Seega ei tohiks jõuda perelepitusse juhtumid, kus üks osapooltest ei tunne end turvaliselt, tema käitumises esineb hirmu ja vanem võib vajada täiendavalt psühhosotsiaalset tuge, et olukorraga toime tulla. Vajalikku tuge saab vanemale pakkuda kõrvaline isik, sotsiaaltöötaja, esindaja või tugiisik ning sel juhul tuleks võimaldada kannatanud vanemal osaleda protsessis koos inimesega, kes suudab teda olukorras toetada. LSV esinemisel ei ole küsimus vanema valmisolekus teenusel osalemiseks, vaid perelepitusteenuse sobivuses. Oluliseks peeti selgeid hindamisvahendeid, mis aitaksid teenuse sobivust juhtumipõhiselt hinnata ning määratleda süsteemiastmed, mis tagaksid ühtse lähenemise LSV kogemusega vanema abistamisel ja suunamisel.

Sotsiaalkindlustusameti perelepitusteenuse tiimile tehti uurimistulemustest lähtuvalt ettepanekud toetamiseks perelepitusprotsessi koordineerimist LSV erijuhtude puhul. Autori soov on jätta lõpetuseks kõlama mõte, et pere suunamisel tuleb lähtuda vanema tegelikest vajadusest. Juhul kui vanem vajab esmalt ärakuulamist, mõistmist ja toetamist, ei vasta perelepitusteenus vanema esmavajadustele, sest lepitaja roll on jääda mõlema osapoolega neutraalseks. Peamine väljakutse võib seisneda teenuse ja kliendi omavahelises sobivuses. Autor leiab, et vajalikud on edasised täiendavad uuringud, selgitamiseks välja sobivad lahendused kõrge vägivallariskiga vanemate vahendamiseks ja last puudutavate küsimuste lahendamiseks LSV esinemisel.

VIIDATUD ALLIKAD

- Askarzai, W., & Unhelkar, B. (2017). Research Methodologies: An Extensive Overview. *International Journal of Science and Research Methodology*, 6(4), 21–42. https://ijsrm.humanjournals.com/wp-content/uploads/2017/07/3.Dr_-Walied-ASKARZAI-Bhuvan-Unhelkar.pdf
- Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet. (2018). *Årsrapport 2018* [Aastaruanne 2018]. <https://www.regjeringen.no/contentassets/e3c03f39789d433a9ade95467740b6ab/arsrapport-2018-bufdir.pdf>
- Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet. (2022). *Årsrapport 2022* [Aastaruanne 2022]. https://www2.bufdir.no/globalassets/global/nbbf/bufdir/arsrapport_2022_barne_ungdoms_og_familiedirektoratet.pdf
- Bekendtgørelse af forældreansvarsloven [Vanemlikku vastutust käsitleva seaduse väljakuulutamine]. (2020). LBK nr 1768 af 30/11/2020. <https://www.retsinformation.dk/eli/lta/2020/1768>
- Bekendtgørelse af lov om Familieretshuset [Perekonnakohtu maja seaduse väljakuulutamine]. (2019). LBK nr 766 af 07/08/2019. <https://www.retsinformation.dk/eli/lta/2019/766>
- Berman, R. (2018). Children's influence on dual residence arrangements: Exploring decision-making practices. *Children and Youth Services Review*, 91, 105–114. <https://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2018.05.038>
- Civitta. (2022). *Tänapäevase lastekaitse juhtumikorralduse, andmevahetuse ja e-teenuste analüüs. Lõpparuanne*. <https://sm.ee/media/2670/download>
- Costello, K., & Greenwald, B. D. (2022). Update on Domestic Violence and Traumatic Brain Injury: A Narrative Review. *Brian Sciences*, 12(1), Article 122. <https://doi.org/10.3390/brainsci12010122>

- Cruzes, D. S., Dybå, T., Runeson, P., & Höst, M. (2015). Case studies synthesis: a thematic, cross-case, and narrative synthesis worked example. *Empirical Software Engineering* 20, 1634–1665. <https://doi.org/10.1007/s10664-014-9326-8>
- Eesti Lepitajate Ühing. (s. a.). *Perelepitus*. <http://lepitus.ee/perelepitus/>
- Eesti Perelepitajate Koda. (s. a.). *Koda*. <https://eplk.eu/about/>
- European Union Agency for Fundamental Rights. (2021). *Crime, safety and victims' rights – Fundamentals rights survey*. Publications Office of the European Union. <https://doi.org/10.2811/351635>
- European Parliament & Council of the European Union. (2008). *Directive 2008/52/EC of the European Parliament and of the Council of 21 May 2008 on certain aspects of mediation in civil and commercial matters*. <http://data.europa.eu/eli/dir/2008/52/oj>
- Fallesen, P. (2021). Decline in Rate of Divorce and Separation Filings in Denmark in 2020 Compared with Previous Years. *Socius*, 7, 1–7. <https://doi.org/10.1177/23780231211009991>
- Familieretshusloven [Perekonnaõiguse ameti seadus]. (2019). <https://danskelove.dk/familieretshusloven>
- Familieretshusets. (2023). *Årsrapport 2022* [Aastaruanne 2022]. https://familieretshuset.dk/media/1965/2022_familieretshusets_aarsrapport.pdf
- Forskrift om mekling etter ekteskapsloven og barneloven [Abieluseaduse ja lasteseaduse kohase vahendusega seotud eeskirjad]. (2006). FOR-2006-12-18-1478. <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2006-12-18-1478>
- GREVIO. (2022). *GREVIO's (Baseline) Evaluation Report*. Council of Europe. <https://rm.coe.int/grevio-inf-2022-32-eng-final-report-on-estonia-publication/1680a8fcc2>
- Heinla, H. (2022). *Taasohvristamine riigi poolt pakutavates toetussüsteemides lähisuhtevägivalla ohvrite näitel* [Lõputöö, Tartu Ülikool, Pärnu kolledž]. DSpace. <http://hdl.handle.net/10062/82526>
- Heise, L. , Pallitto, C., García-Moreno, C & Clark, C. J. (2019) Measuring psychological abuse by intimate partners: Constructing a cross-cultural indicator for the Sustainable Development Goals. *SSM Population Health*, 9, Article 100377. <https://doi.org/10.1016/j.ssmph.2019.100377>

- Duncan, L. (2017). *Review of MARAC 2017*. Analytical Services Group. <https://niopa.qub.ac.uk/bitstream/NIOPA/7616/1/r%26s-bulletin-30-2017-review-of-marac.pdf>
- Ilves, H-M. (2021). *Naistevastase vägivalda ohvrite kaitse probleematika kohtueelse kriminaalmenetluse staadiumis* [Magistritöö, Tartu Ülikool, Õigusteaduskond]. DSpace. <http://hdl.handle.net/10062/72669>
- Jiang, L. J., Applegate, A. G., Tomlinson, C. S., Rossi, F. S., Connie, J. B., Adams, J. M., & Holtzworth-Munroe, A. (2023). Parents reporting partner violence: Reaching or not reaching agreement in mediation or litigating without mediation. *Conflict Resolution Quarterly*, 40(4), 377–507. <https://doi.org/10.1002/crq.21387>
- Justiitsministeerium. (2021). *Vägivaldaennetuse kokkulepe 2021–2025*. <https://www.just.ee/media/1234/download>
- Johnston-Way, S., & O’Sullivan, S. (2016). Recognizing the role of victim supports in building and maintaining healthy and safe communities. *Journal of Community Safety & Well-being*, 1(2), 12–15. <https://doi.org/10.35502/jcswb.10>
- Kaldal, A., Hellner, A., & Mattsson, T. (2024). Introduction: Matching Legal Proceedings to Problems in Custody Disputes. In A. Kaldal, A. Hellner & T. Mattsson (Eds.), *Children in Custody Disputes: Matching Legal Proceedings to Problems* (pp. 1–20). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-031-46301-3_1
- Lapse õiguste konventsioon. (1996). *Riigi Teataja II*, 16, 56. <https://www.riigiteataja.ee/akt/24016>
- Lastekaitseeadus. (2014). *Riigi Teataja I*, 06.12.2014, 1; *Riigi Teataja I*, 06.01.2023, 15. <https://www.riigiteataja.ee/akt/LasteKS>
- Lavi, D. (2018). *Alternative Dispute Resolution and Domestic Violence: Women, Divorce and Alternative Justice* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781351104487>
- Lepituse Instituut. (s. a.). *Meie meeskond*. <https://www.lepituseinstituut.ee/meeskond>
- Lepitusseadus (2009). *Riigi Teataja I*, 59, 385; *Riigi Teataja I*, 10.12.2021, 2. <https://www.riigiteataja.ee/akt/LepS>
- Lepituskohtumiste maht ja maksumus. (2022). *Riigi Teataja I*, 19.08.2022, 6. <https://www.riigiteataja.ee/akt/119082022006>
- Lind-Liiberg, A. (2020). *Minu lahkumineku kogemus*. Sotsiaalkindlustusamet. <https://sotsiaalkindlustusamet.ee/raamatukogu/minu-lahkumineku-kogemus>

- Lov om barn og foreldre [Lasteseadus]. (1982). LOV-1981-04-08-7
<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1981-04-08-7>
- Lov om ekteskap [Abieluseadus]. (1991). LOV-1991-07-04-47.
<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1991-07-04-47>
- Naistevastase vägivalla ja perevägivalla ennetamise ja tõkestamise Euroopa Nõukogu konventsioon. (2017). *Riigi Teataja II*, 26.09.2017, 2.
<https://www.riigiteataja.ee/akt/226092017002>
- Nylund, A. (2018). A Dispute Systems Design Perspective on Norwegian Child Custody Mediation. In A. Nylund, K. Ervasti & L. Adrian (Eds.), *Nordic Mediation Research* (pp. 9–26). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-73019-6_2
- Nylund, A. (2021). Rethinking Nordic Courts: An Introduction. In L. Ervo, P. Letto-Vanamo & A. Nylund (Eds.), *Rethinking Nordic Courts. Ius Gentium: Comparative Perspectives on Law and Justice* (pp. 1–17). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-74851-7_1
- Nylund, A. (2024). Nordic Family Mediation: Towards a System of Differentiated Services?. In A. Kaldal, A. Hellner & T. Mattsson (Eds.), *Children in Custody Disputes: Matching Legal Proceedings to Problems* (pp. 41–66). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-031-46301-3_3
- Ohvriabiseadus (2023). *Riigi Teataja I*, 06.01.2023, 1.
<https://www.riigiteataja.ee/akt/106012023001>
- Parkinson, L. (2020). *Family Mediation* (4th ed.). Jordan Publishing.
- Perekonnaseadus. (2009). *Riigi Teataja I*, 60, 395; *Riigi Teataja I*, 06.07.2023, 7.
<https://www.riigiteataja.ee/akt/PKS>
- Perelepitusseaduse eelnõu seletuskiri. (2021). Sotsiaalministeerium.
<https://eelnoud.valitsus.ee/main/mount/docList/9f53a449-9380-4202-94c3-f627d7907ab6>
- Potter, L. C., Morris, R., Hegarty, K., García-Moreno, C. & Feder, G. (2020). Categories and health impacts of intimate partner violence in the World Health Organization multi-country study on women’s health and domestic violence. *International Journal of Epidemiology*, 50(2), 652–662. <https://doi.org/10.1093/ije/dyaa220>
- Raag, L-L. (2022). Riiklik perelepitusteenus. *Sotsiaaltöö*, (2), 16–18.

- Rajaveer, L., & Kaljuvee, E. (2023). *Lähisuhtevägivallaga seotud teadmised ja hoiakud päästekorraldajate ja politseinike seas. Uuringu raport*. Rakendusliku Antropoloogia Keskus. <https://www.siseministerium.ee/media/3673/download>
- Riikliku perelepitusteenuse seadus. (2021). *Riigi Teataja I*, 10.12.2021, 1; *Riigi Teataja I*, 31.03.2022, 15. <https://www.riigiteataja.ee/akt/RPLS>
- Rooväli, L., Pisarev, H., Suija, K., Aksen, M., Uusküla, A., & Kiivet, R.-A. (2018). *Aastatel 2006–2016 enesetapu sooritanute epidemioloogiline ülevaade*. Tartu Ülikooli peremeditsiini ja rahvatervishoiu instituut. https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Tervishoid/rahvatervis/suitsiid_lopparuanne_pikk.pdf
- Rossi, F.-S., Holtzworth-Munroe, A., Applegate, A.-G., Beck, C.-J., Adams, J.-M. & Hale, D.-F. (2017). Shuttle and Online Mediation: A Review of Available Research and Implications for Separating Couples Reporting Intimate Partner Violence or Abuse. *Family Court Review*, 55(3), 323–485. <https://doi.org/10.1111/fcre.12293>
- Sanjel, S. (2015). Gender-Based Violence: A Crucial Challenge for Public Health. *Kathmandu University Medical Journal*, 11(2), 179–184. <https://doi.org/10.3126/kumj.v11i2.12499>
- Sarv, M., Kasvandik, L., Määrsoo, A., Olm, A., Raag, L.-L., & Tammur, A. (2021). Laps ja pere. D. Kutsar (toim), *Lapsed Eesti ühiskonnas* (lk 21–46). Õiguskantsleri Kantselei. https://www.oiguskantsler.ee/sites/default/files/Lapsed-Eesti-Uhiskonnas_kogumik%202021.pdf
- Siigur, B., Olm, A., & Aru, A. (2019). Lapse õiguste kaitse suhtluskorra kohtulahendite täitmisel. *Sotsiaaltöö*, (3), 48–53.
- Sotsiaalkindlustusamet. (2023). *Riiklikul perelepitusteenusel on esimese aastaga osalenud 667 perekonda*. <https://sotsiaalkindlustusamet.ee/uudised/riiklikul-perelepitusteenusel-esimese-aastaga-osalenud-667-perekonda>
- Sotsiaalkindlustusamet. (s. a.). *Perelepitus*. <https://sotsiaalkindlustusamet.ee/perelepitus>
- Sotsiaalministeerium. (2020). *Vaimse tervise roheline raamat*. <https://www.sm.ee/media/1345/download>
- Spear, A. D. (2023). Epistemic dimensions of gaslighting: peer-disagreement, self-trust, and epistemic injustice. *Inquiry* 66(1), 68–91. <https://doi.org/10.1080/0020174X.2019.1610051>

- Su, Z., McDonnell, D., Roth, S., Li, Q., Šegalo, S., Shi, F., & Wagers, S. (2021). Mental health solutions for domestic violence victims amid COVID-19: a review of the literature. *Globalization and Health*, 17(1), Article 67. <https://doi.org/10.1186/s12992-021-00710-7>
- Talviste, K. (2021). „Lapse häälestamine oma vanema vastu on lapse pööramine iseenda vastu“: lastekaitsetöötajate kogemused laste võõrandamise ning kaitsmisega perevägivaldalla eest lahkuminekujärgselt [Magistritöö, Tallinna Ülikool, Ühiskonnateaduste instituut]. ETERA. <https://www.etera.ee/s/iTpRyMg3eR>
- Thomas, D. R. (2006). A General Inductive Approach for Analyzing Qualitative Evaluation Data. *American Journal of Evaluation* 27(2), 237–246. <http://doi.org/10.1177/1098214005283748>
- Tsiviilkohtumenetluse seadustik. (2005). *Riigi Teataja I*, 26, 197; *Riigi Teataja I*, I, 22.03.2024, 7. <https://www.riigiteataja.ee/akt/TsMS>
- Uudeküll, R. (2020). *Ekspertanalüüs perelepitusteenuse korraldusest kuue Euroopa riigi võrdlusel*. Sotsiaalkindlustusamet. <https://sotsiaalkindlustusamet.ee/raamatukogu/ekspertanalüüs-perelepitusteenuse-korraldusest-kuue-euroopa-riigi-vordlusel>
- Vaga, T–B. & Mänd, L. (2024). Teekond riikliku perelepitusteenuseni ja sealt edasi. *Sotsiaaltöö*. <https://www.tai.ee/et/sotsiaaltoo/teekond-riikliku-perelepitusteenuseni-ja-sealt-edasi>
- Valentová, L. (2015). Mandatory mediation in family law issues with domestic violence – limits and experience from USA. *International and Comparative Law Review*, 15(2), 103–122. <https://doi.org/10.1515/iclr-2016-0038>
- Veldre, V., Lai, A., & Randväli, A. (2021). *Vaimse tervise toetamine KOV tasandil. Küsitlustulemuse ülevaade*. Sotsiaalministeerium. <https://www.sm.ee/media/2222/download>
- Walker, L. E. A. (2020). Nonjudicial Influence on Family Violence Court Cases. *American Behavioral Scientist*, 64(12), 1749–1767. <https://doi.org/10.1177/0002764220956688>
- Õunapuu, L. (2014). *Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes*. Tartu Ülikool. DSpace. <http://hdl.handle.net/10062/36419>

Lisa 1. Riiklik perelepitusteenus Taanis, Norras ja Eestis

	Eesti	Taani	Norra
Koordineeriv asutus	Sotsiaalkindlustus-amet	Taani perekonnaõiguse amet	Laste-, noorte ja pereasjade direktoraat
Juhtumite eristamise astmed	Hindamine (vt täpsemalt ptk 2.3.2) 1. Tavajuhtum: perelepitus 2. Erijuht: perelepitus (eraldi kohtumised, kaaslepitus, vt täpsemalt ptk 2.3.2) 3. Mittesobiv juhtum: keeldumine	Eksperthindamine, tasand lähtuvalt pere konfliktitasemest. 1. Lihtsamad juhtumid: kokkuleppe registreerimine 2. § 6 keerulisemad juhtumid: perelepitus 3. § 7 rasked, riskiteguritega juhtumid: perekonnaõiguslik menetlus	Kategooriad: A. perelepitus: vähene abivajadus B. perelepitus: madal kuni keskmine konflikt C. perelepitus: kõrge konflikt (protsess hõlmab erinevaid sekkumisi, sh pere- ja grupiteraapia)
Peamised reguleerivad õigusaktid	Lepitusseadus, 2009, Riikliku perelepitusteenuse seadus, 2021	Perekonnaõiguse ameti seadus (Familiieretshusloven, 2019)	Abieluseadus (Lov om ekteskap, 1991), lasteseadus (Lov om barn og foreldre, 1982)
Lahutuse vormistamine	-	Vabatahtlik nõustamine	Kohustuslik perelepitus
Last puudutavate vaidluste lahendamise	Vabatahtlik perelepitus	Vabatahtlik perelepitus	-
Kohtusse pöördumise eeldus (v.a vägivalla puhul)	Kohustuslik perelepitus	Kohustuslik perelepitus, kohustuslik eksperthindamine	Kohustuslik perelepitus
Täiendavad teenused	-	Perenõustamine, konfliktivahendus, nõustamisgrupid, kursus lapsevanematele	Pere- ja rühmateraapia, vanematele suunatud konfliktilahenduse kursus

Allikad: Nylund, 2024, lk 51–53; Nylund, 2018, lk 18; RPLS, 2021; Lov om ekteskap, 1991; Lov om barn og foreldre, 1982; Familieretshusloven, 2019

Lisa 2. Intervjuukava Sotsiaalkindlustusameti perelepituse tiimi teenistujatega

Üldine

- Millisel ametikohal töötate?
- Mis on Teie tööülesanded?
- Kui palju on Teil keskmiselt juhtumeid ja vanema taotlusi töös?
- Kui palju esineb tavaliste menetluste hulgas LSV erijuhtumeid? (RPLS, 2021, § 11 lg 1 p 1)
- Mida tähendab Teie vaates lähisuhtevägivald? (Rajaveer & Kaljuvee, 2023, lk 33)

Riiklik perelepitusteenus

- Millisel juhul ei sobi vanem riiklikule perelepitusteenusele? (Nylund, 2024, lk 49)
- Milliseid meetodeid riikliku teenuse perelepitusprotsessis kasutatakse? (Lavi, 2018, lk 168)

Lähisuhtevägivalla erijuhtumid

- Kuidas saate info, et teenusele tulev vanem on kogenud lähisuhtevägivalda? (RPLS, 2021, § 11 lg 1 p 1; Valentová, 2015, lk 120)
- Kuidas hindate, et juhtum sobib olemuslikult perelepitusse ja on lähisuhtevägivalla erijuhtum? (RPLS, 2021, § 11 lg 1 p 1; Valentová, 2015, lk 120)
- Milline on erijuhtumite puhul perelepitusteenuse osutamise protsess ehk kliendi teekond? (RPLS, 2021, § 11 lg 1 p 1; Nylund, 2024, lk 52)
- Kellega teete erijuhtumite puhul koostööd? (Sanjel, 2015, lk 183)
- Kui palju on kohtu kaudu suunatud juhtumite hulgas erijuhtumeid? (Sanjel, 2015, lk 183; Raag, 2022, lk 17)
- Kes peaks Teie hinnangul vanemluskokkulepete sõlmimisega lähisuhtevägivalla puhul tegelema? (Nylund, 2024, lk 49)
- Milline on perelepitajate väljaõpe erijuhtumitega töötamiseks? (Heinla, 2022, lk 33; RPLS, 2021, § 6 lg 3)
- Milliseid meetodeid rakendate erijuhtumite puhul perelepitusprotsessis? (RPLS, 2021, § 11 lg 2; Lavi, 2018, lk 168)

Lisa 2 järg

- Milliseid tehnikaid kasutavad perelepitajad, et vältida vägivalda kogunud vanema taasohvristamist? (Perelepitusseaduse eelnõu seletuskiri, 2021, lk 13; Heinla, 2022, lk 33)
- Millal rakendatakse perelepitusteenusel kaaslepitust? (RPLS, 2021, § 11 lg 2)
- Milline on LSV erijuhtumite puhul vanemate emotsionaalne valmisolek teenusel osaleda? (Lind-Liiberg, 2020, lk 32)
- Kuidas tagate hindamise järjepidevuse ning ümberhindamise vajaduse? (Valentová, 2015, lk 120)

Vajadused ja koostööpartnerite teadlikkus

- Kui palju on esinenud vanemate survestamist perelepitusse teiste asutuste või spetsialistide poolt? (Talviste, 2021, lk 38–39)
- Milline on koostööpartnerite teadlikkus ja arusaam perelepitusteenusest? (Sanjel, 2015, lk 183; Kaldal *et al.*, 2024, lk 12; Talviste, 2021, lk 38–39)
- Milliseid kõrvalisi teenuseid võib LSV juhtumite puhul vanem vajada? (Nylund, 2018, lk 17; Lind-Liiberg, 2020, lk 32; Johnston-Way & O'Sullivan, 2016, lk 12)
- Kes tagab vajadusel vanematele kõrvalise nõustamise või psühholoogilise toe? (Nylund, 2018, lk 17; Familieretshusloven, 2019, § 26; Civitta, 2022, lk 19; Veldre *et al.*, 2021, lk 9; Lind-Liiberg, 2020, lk 32)
- Kelle pädevuses peaks Teie hinnangul olema vanematele vajalike kõrvalteenuste tagamine? (Nylund, 2018, lk 17; Veldre *et al.*, 2021, lk 9)
- Millistel juhtudel tuleks vaidlused lahendada kohtus ning millistel juhtudel väljaspool? (Raag, 2022, lk 17)
- Millest tunnete puudust, et lähisuhtevägivalla kogemusega vanematega perelepituse protsessis töötada? (Nylund, 2018, lk 17)

Lisa 3. Intervjuukava ekspertidega

Üldine

- Mis on Teie tööülesanded?
- Mida tähendab Teie vaates lähisuhtevägivald? (Rajaveer & Kaljuvee, 2023, lk 33)

Lähisuhtevägivald ja perelepitus

- Millisel juhul ei sobi Teie hinnangul LSV kogemusega vanem riiklikule perelepitusteenusele? (Nylund, 2024, lk 49)
- Milline peaks Teie vaates olema perelepitusteenuse sobivuse hindamine lähisuhtevägivalla erijuhtumite puhul? (RPLS, 2021, § 11 lg 1 p 1; Valentová, 2015, lk 120)
- Kellega peaksid Teie vaates nii perelepitajad kui ka teenuse koordinaatorid erijuhtumite puhul koostööd tegema? (Sanjel, 2015, lk 183)
- Milliseid tehnikaid peaksid kasutama perelepitajad, et vältida vägivalda kogunud vanema taasohvrustamist? (Perelepitusseaduse eelnõu seletuskiri, 2021, lk 13; Heinla, 2022, lk 33)
- Milline on Teie hinnangul LSV kogemusega vanema emotsionaalne valmisolek teenusel osaleda? (Lind-Liiberg, 2020, lk 32)

Vajadused ja koostööpartnerite teadlikkus

- Kui palju on Teile teadaolevalt esinenud vanemate survestamist perelepitusse kõrvaliste asutuste või spetsialistide poolt? (Talviste, 2021, lk 38–39)
- Milliseid kõrvalisi teenuseid võib LSV juhtumite puhul vanem vajada? (Nylund, 2018, lk 17; Lind-Liiberg, 2020, lk 32; Johnston-Way & O'Sullivan, 2016, lk 12)
- Kelle pädevuses peaks Teie hinnangul olema vanematele vajalike kõrvalteenuste tagamine? (Nylund, 2018, lk 17; Veldre *et al.*, 2021, lk 9)
- Millistel juhtudel tuleks vaidlused lahendada kohtus ning millistel juhtudel väljaspool? (Raag, 2022, lk 17)
- Mida on Teie hinnangul vaja süsteemis arendada, et lähisuhtevägivalla kogemusega vanematega perelepituse protsessis töötada? (Nylund, 2018, lk 17)

Lisa 4. Perelepituse koordinaatorite töövoog

Tööülesanne	Ülesande lühikirjeldus
Lapsevanema nõustamine	Hinnanguvabalt, empaatiliselt vanemaga telefoni teel vestlemine või kirjalik nõustamine, pöörduva kliendi teenuse sobivuse välja selgitamine, teenuse sisu ja protsessi selgitamine vanemale. Motiveerimine ja suunamine abivajaduse tuvastamisel vajadusel teise ametiasutuse (nt ohvriabi, lastekaitse, kohus jm) poole.
Perelepitaja juhendamine	Lepitaja nõustamine, juhendamine, toetamine, täiendavate lepitustehnikate, lisaseansside, lapse ärakuulamise määramise vajalikkuse otsustamine lepitajaga koostöös. Lepitaja aruandluse kontrollimine ja koormuse jälgimine. Lepitaja arengu toetamine, ühiste kohtumiste korraldamine.
Taotluse menetlemine, teenuse ja lepitaja määramine	Taotluste vastuvõtmine, kontrollimine, esitatud andmete hindamine, andmebaasidest (SKAIS OA, STAR kontrollimine), hindamisintervjuu vanemaga, seadusega vastavus. Suunamine läbi dokumendihaldussüsteemi, lepitaja teavitamine.
Muu dokumentatsioon	Vanema pöördumiste registreerimine ja kliendisuhtlus SKAISi, menetluste registreerimine STARis, kohtu päringutele vastamine SKA dokumendihaldussüsteemi kaudu, lepitajate töödokumendid KONTOR keskkonnas.
Täiendavad tegevused	Koordinaatori ekspertsusest tulenevalt arendusteemades kaasa rääkimine ja nendesse panustamine (nt IT arendused, kommunikatsioonitegevused, laste heaolu ja õiguste tagamine, juriidilised küsimused, koostöö kohtutäiturite ja kohtunikega jpm).

Allikas: Intervjuu K1–K6

Lisa 5. Riiklikul perelepitusteenusel kasutatavad meetodid

Kasutatav meetod	Lühikirjeldus
Kaaslepitus	Põhjendatud juhul kahe lepitajaga sessioon teenuse erijuhul, nt kõrge konflikti puhul. Koordinaatori nõusolekul, kui meetod toetab lepituse kulgu, on lepitajal lubatud viia lepitust läbi koos teise lepitajaga (tasakaalu saavutamiseks nt mees- ja naislepitaja või psühholoogilise ja juriidilise väljaõppega lepitaja koostöö).
E-lepitus	Lepituskohtumiste läbiviimine veebikeskkonnas. Õigustatud juhul, kui konflikti tase on maas ja protsess lõpusirgel.
Individuaalsed kohtumised lapsevanemaga	Üks-ühele kohtumised vanemaga erijuhu puhul, mis on reguleeritud lepitaja tööjuhises. Tegemist on äärmusliku ja piiratud meetmega ning enne rakendamist vajab lepitaja Sotsiaalkindlustusameti kinnitust, et kohtumine on põhjendatud. Võrdsuse säilitamiseks peab lepitaja kohtuma võrdselt mõlema vanemaga ning eraldi kohtumised ei ole tavapraktika.
Lapsega kohtumine	Lapse ärakuulamine on lepitajatele kohustuslik. Menetluses lapse parima huvi tagamiseks kogub lepitaja sisendit ka lapselt.
Lepitaja väljaõpe ja jõustamine	Baasõpe, perelepitaja eksami sooritamine, täienduskoolitused. Kovisioonide, supervisioonide, kevadkooli jm võimaldamine perelepitaja jõustamiseks.
Lepitaja vahetus	Põhjendatud juhtudel on võimalik lepitajat vahetada.
Hindamine	Teenusele suunamine vastavalt hindamisloogikale. Vanemad peavad vastama riikliku perelepitusteenuse seaduses sätestatud tingimustele (elukoht Eestis, alaealine laps, vanemlikud õigused) ja olema võrdsed.
Teenuseelne kontakt lapsevanemaga	Koordinaator loob inimesega kontakti juhul, kui vanema taotlusel või andmebaasides on märge või erijuhule viitavaid tunnuseid. Juhul kui vanem ise soovib täiendavat teavet või on teenuse osas ebakindel, on tal võimalik eelnevalt koordinaatori poole pöörduda.
Nõustamine	Koordinaator nõustab vajadusel nii lepitajat kui ka lapsevanemat sisulistes ja tehnilistes küsimustes, sh juriidiline selgitamine (juhul kui on sõlmitud vanemluskokkulepped või on lepitus lõppenud edutuse tõendiga). Nõustamine hõlmab teadmisi lastekaitsevaldkonnast kriminaalmenetluste ja täitemenetluseni, andes teavet erinevatest teenustest (ohvriabi, lasteabi, lastemaja jm).
Lisakohtumiste võimaldamine	Perele on ette nähtud viis tasuta lepituskohtumist, mille hulgas on ka kohtumised lastega. Vajaduse korral on koordinaatoril võimalik perelepitaja põhjendusel lisaseansse juurde määrata.

Allikas: Intervjuu K1–K7, E1

SUMMARY

CONCLUDING A PARENTING AGREEMENT IN SPECIAL CASES OF INTIMATE PARTNER VIOLENCE

Eliise Tiidussalu

Estonian families are increasingly unable to cope independently with family conflicts and disputes arising from parental separation. The need for external assistance to resolve these disputes and put the child's interests first, proves the need to develop a uniformly coordinated Estonian family mediation system. In addition to the court, the state family mediation service's aim is to support parents in reaching agreement on child-related issues. However, family mediation is not suitable for cases of violence where parents feel afraid of the other. The State Family Mediation Service Act (2021) defines a "special case of family mediation" as "a case where intimate partner violence (IPV) has occurred", which means that violence does not always preclude the provision of family mediation services in every case.

Over the years, the field of family mediation has developed methods to deal with disputes involving violence: assessment methods; mediator training; participation of co-experts in the mediation process etc., but despite the emergence of these important methods, their application still often proves insufficient. When working with IPV cases, the mediation process often must be customised to suit individual case needs. The topic's importance is highlighted by the fact that, despite the development of a family mediation system, there is still a lack of research that provides a more insightful, accurate overview of the content of family mediation service cases affected by IPV, which could then support service development and improvement, and identify the impact on the IPV affected families. Following the above, the author sets the research problem as the inadequacy of the existing family mediation system to safely mediate for parents affected by IPV. Based on the problem, the objective of the thesis is to map the coordination process of special IPV

cases in the state family mediation service. Based on the objective, the research questions were as follows:

- When is a parent who has experienced intimate partner violence suitable for state family mediation?
- What process methods are applied by the state family mediation service when dealing with special cases of intimate partner violence?

This thesis has two chapters. The first chapter of the thesis provides a theoretical overview of the nature and impact of IPV. A large proportion of violence cases go unreported and IPV can also prevent a parent from breaking free from violence. This thesis chapter also compares the family mediation systems of Denmark, Norway and Estonia, whose systems aim to find out-of-court solutions. The importance of developing a common state-wide understanding of family mediation services is discussed in order to offer parents more supportive approach and to prevent the possible re-victimization of those who have experienced violence. The empirical part of the work presents the results of a qualitative study and provides an overview of the coordination process, methods applied and conditions under which a parent with a history of violence is found to be suitable for state family mediation. To collect this data, semi-structured interviews were conducted with service providers of the Social Insurance Board's family mediation service and together with? an expert interview with a member from the development team of services for victims of violence. The results of nine interviews were interpreted using case-based analysis and an inductive approach.

The research objective was met and the research questions were answered. The study confirmed that it is a challenge to creating a suitable family mediation system for parents affected by IPV, as experts say there are no known good working solutions in Estonia or elsewhere. It was found that most Family Law disputes could take place outside of the courtroom, but the authority of the court may be necessary to support families with a severe history of IPV. On the other hand, it was found that the court may not be appropriate for all cases. Yet it is not possible to offer a good solution for families with severe history of IPV. Networking and child protection have an important role in supporting families with IPV experience.

It was found that family mediation service coordinators do not refer high-risk IPV cases to take part in family mediation if there is a risk to the victim's life or health or if the parents have for example a conscious fear of meeting the other parent and so are unwilling to participate in mediation. For complex cases affected by IPV, there should be separate mediation meetings with the parents to maximise the chance that the victim's opinion is heard. In exceptional cases, the mediator in the state family mediation service may meet with the parents separately, but it is not yet possible to carry out the entire mediation process separately. The study found that the role of the mediator is to remain neutral and to treat the parents equally throughout the process, so they cannot make exceptions or support the victimized parent if the need arises. Therefore, cases should not be accepted into family mediation when one of the parties does not feel safe or there is fear in their behaviour. When a parent may need additional psychosocial support to cope with the situation, the necessary support can be provided by a third party, social worker, representative or support person. Clear assessment tools are important to help assess the suitability of the service on a case-by-case basis.

Based on the research results, proposals were made to the Social Insurance Board's family mediation service team to support the coordination of the mediation process in IPV cases. The main challenge may lie in the compatibility of the service and the client. The author finds that further research is needed to identify suitable solutions for mediating parents with a high risk of violence and for resolving child-related issues in the presence of IPV.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Eliise Tiidussalu,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose *Vanemluskokkuleppe sõlmimine lähisuhtevägivalla esinemise erijuhtudel*, mille juhendaja on Monika Kumm, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Eliise Tiidussalu

17.05.2024